

1933'ten Bu Yana Türkiye'de Üniversite

Fehmi AKIN^(*)

Giriş

Üniversite, bilgiyi bir kuşaktan diğerine aktaran, kişiliği oluşturan ve geliştiren, kişileri bir takım mesleklere hazırlayan, topluma sorunlarını çözmeye yardımcı olan, öğretimin yanında bilimsel araştırma işlevi de bulunan ortaöğretim sonrası yükseköğretim kurumudur.

Türkiye'de üniversitenin geçmişi çok eski değildir. Osmanlı'nın ilerleme dönemlerinde, özellikle Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu medreseler din bilimlerinin yanında pozitif bilimlere de yer vermiştir ancak bu medreseler, Osmanlı'nın duraklama dönemlerinde yalnızca din bilimlerinin öğretildiği kurumlar haline gelmiştir. 1863'te öğretim vermeye başlayan ilk üniversiteye "fenlerin evi" anlamına gelen "darülfünun" adının verilmesi, Osmanlı'da darülfünunun, medreselerin uzantısı olarak düşünülmediğini göstermektedir.

İleri ülkelerle karşılaştırıldığında Osmanlı'da üniversite açılmasının gecikmesinin nedeni, sivil alandaki dirençle açıklanabilir. O kadar ki, 1863'te ilk darülfünun açıldığında, "medrese kıtlığı mı var" diyerek darülfünuna karşı çıkan softa hocalar olmuştur. Zaten Osmanlı'da ilk yüksekokulların askeri alanlarda açılmasını, sivil alanda meydana gelebilecek tepkilerin ön görülmesiyle açıklamak mümkündür.

^(*) A.Ü. SBF, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

18. yüzyılın sonlarında açılan "Mühendishane"leri Osmanlı'nın ilk yükseköğretim kurumları olarak kabul edenler bulunsa da, egemen görüş, bu okulların ancak bir lise düzeyinde olduklarıdır. 1827'de kurulan Tıbbiye, 1834'te açılan Harbiye ve 1859'da öğretime başlayan Mülkiye mektepleri, Osmanlı'nın gerçek anlamda batıya açılan ilk pencereleri olarak kabul edilebilir.

19. yüzyılın ikinci yarısında girişilen bir-iki darülfünun deneyimi başarılı olmamış, ancak 1900'de açılan darülfünun kalıcı olabilmiştir. Bu tarihten sonra darülfünun giderek gelişmiş ve 1919'da özerk hale getirilmiştir. 1924'te Cumhuriyet yönetimi özerk darülfünunu tüzel kişilikle güçlendirmiş, ancak darülfünun kendisinden beklenen görevleri yerine getirememiştir. Darülfünun özerkliği, fildişi kulesine çekilmek ve denetimsizlik olarak algılanmıştır. Atatürk darülfünuna müdahale etmemeye özen göstermiştir. Zaten toplumsal yaşamın her alanında büyük devrimler yapılırken darülfünuna 10 yıl gibi uzun bir süre dokunulmaması, darülfünunun özerkliğine duyulan saygıyla açıklanabilir.

Darülfünunun devrimler konusundaki vurdumduymazlığı, darülfünunun tümüyle yeniden ele alınması gereksinimini ortaya çıkarınca, 1932 yılında İsviçre'den A. Malche çağrılarak kendisinden darülfünun konusunda bir rapor hazırlaması istenmiştir. Malche'in raporu ve Atatürk'ün yönlendirmesi üzerine 1933 yılında darülfünun kaldırılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.

I. 1933 Üniversite Reformu

İstanbul Üniversitesi'ni kuran 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı yasanın (R.G., 6.6.1933, S.2420) birinci maddesinde, İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün kuruluşların kadro ve teşkilatlarıyla birlikte 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırıldığı belirtiliyordu. Milli Eğitim Bakanlığı en geç 1 Ağustos 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi'ni kurmakla görevlendirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı üniversitenin teşkilatına ait kanun tasarisını 1 Haziran 1934 tarihine kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunacaktı (m.2). 1 Ağustos 1933 - 31 Mayıs 1934 tarihleri arasında üniversitenin geçici dönem örgütlenmesi de Milli Eğitim Bakanlığı'nca yapılacaktı (m.5).

Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip, bir demecinde İstanbul Üniversitesi'nin Darülfünunla bir ilgisinin olmadığını belirterek, "Üniversite yeni bir kurumdur. Geleneği kendisiyle başlayacaktır" diyordu(Hırş, 1950: 315). Türk diline darülfünun kelimesi kadar üniversite kelimesi de yabancıydı.

Türk Dil Kurumu'na yerine Türkçesi bulununcaya kadar üniversite kelimesinin kullanılması kabul edildi (Bilsel, 1943: 30).

a. İstanbul Üniversitesi'nin Öğretim Kadrosu ve Yabancı Bilim Adamları

Üniversitenin kadrosu üç kaynaktan sağlandı. Birincisi, Darülfünundan üniversiteye geçen hocalardır. Darülfünunun 151 hocasından 59'u alınmış, 92'si kadro dışı bırakılmıştır. 1909'da olduğu gibi 1933'te de üniversiteden bazı öğretim üyeleri tasfiye edilmiştir. İ. Hakkı Baltacıoğlu gibi değerli öğretim üyelerinin üniversiteden ayrılmaları kuşkusuz büyük kayıp olmuştur. Ancak bu 92 öğretim üyesi 2252 sayılı yasanın 8. maddesi uyarınca maaşlarını almaya devam edecekler, Milli Eğitim Bakanlığı isterse kendilerine geçici görevler verebilecekti. Üniversite kadrosunun ikinci kaynağını, yurtdışına eğitim için gönderilen gençler oluşturuyordu. Bu kişiler döndüklerinde doçent adayı olarak alınmışlar, daha sonra da doçent olarak atanmışlardır. Üniversite kadrosunun bir diğer kaynağı ise yabancı profesörlerdi. Bunlar daha çok 1933'te Almanya'da iktidarı ele geçiren Hitler'in zulmünden kaçan Alman bilim adamlarıydı. Uzmanlık alanları çok farklı 142 Alman öğretim üye ve yardımcısı Türkiye'ye gelmiştir (Akşin, 1996: 187). Bu öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu II. Dünya Savaşının sonuna kadar Türkiye'de kaldılar ve yeni üniversitenin gelişmesinde büyük rol oynadılar. O kadar ki, 20 Haziran 1933 tarih ve 2291 sayılı yasayla Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün öğretim kadrosu tamamen Alman bilim adamlarından oluşuyordu. Prof. Falke başta olmak üzere 20 kadar Alman öğretim üyesi Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görev yaptılar. 1942'de ayrıldıklarında Yüksek Ziraat Enstitüsü, Alman bilim adamlarının yanında yetişen Türkler tarafından yönetilebilecek duruma gelmişti. Yüksek Ziraat Enstitüsü Türk üniversite tarihinde önemli bir yere sahiptir. Enstitü dört bölüme ayrılmıştı: Tabii Bilimler, Ziraat, Veterinerlik ve Zirai Teknoloji (Widmann, 1981: 27-29). 1948'de 5234 sayılı yasayla Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Ziraat ve Veteriner Fakülteleri Ankara Üniversitesi'ne bağlanmıştır.

1933 Reformunun başarısında Alman bilim adamlarının büyük payı vardır. Bu tarihe kadar eğitimimizde egemen olan Fransız etkisi yerini Alman etkisine bırakmıştır. Alman öğretim üyeleri Alman öğretim modelini Türkiye'de yerleştirmeye çalıştılar. Hatta o zamanlar sık kullanılan bir deyişle Almanya dışındaki en büyük Alman üniversitesi Türkiye'de kuruldu (Akşin, 1996: 187). Bu dönemde Alman bilim adamları sayesinde Türk biliminin bir rönesans yaşadığını söyleyenler haksız sayılmazlar.

b. 1933 Reformunun Getirdikleri

İstanbul Üniversitesi'ni kuran 31 Mayıs 1933 tarihli yasa 14 maddeden oluşan kısa bir yasaydı. Bu yasayla Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul Üniversitesi'nin teşkilatına ait yasa tasarisını en geç bir yıl içinde TBMM'ye sunmakla görevlendirildi. Bu amaçla çıkarılan "Üniversitenin Muvazene-i Umumiyyeye Alınmasına Dair" 29 Mayıs 1934 tarih ve 2467 sayılı yasayla 2252 sayılı yasa kaldırılmıştır. 2252 sayılı yasadan farklı olarak 2467 sayılı yasayla öğretim üyelerinin maaşları açıkça belirlenmiş ve üniversite öğrencilerinden harç alınacağı hükme bağlanmıştır (Hirş, 1950: 337-338). Üniversitenin işleyişini düzenleyen asıl metin, 2467 sayılı yasaya dayanılarak 11 Ekim 1934 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca çıkarılan "İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi"dir (R.G., 24.10.1934, S. 2837). İstanbul Üniversitesi 1946 yılına kadar 12 yıl bu Talimatname ile yönetilmiştir.

• Talimatnamenin birinci maddesi üniversitenin görevlerini "bilgi saharlarında araştırmalar yapmak, milli kültürü ve yüksek bilgiyi genişletmeye ve yaymaya çalışmak, devlet ve memleket işleri için ergin ve olgun unsurlar yetişmesine yardım etmek" biçiminde ifade ediyordu. Bugün evrensel olarak kabul edilen "araştırma, araştırmaları yayma ve öğretim" gibi üniversite işlevlerinin Talimatnamede yer aldığı görülmektedir. Ancak "milli kültürü yaymaya çalışmak" işlevi kural koyucunun konuya ideolojik bir yaklaşım içinde olduğunu göstermektedir (İnan, 1988: 23). Birinci maddede ayrıca İstanbul Üniversitesi'nin Tıp, Hukuk, Edebiyat ve Fen Fakülteleleriyle bunlara bağlı sekiz enstitüden oluştuğu belirtiliyordu. Reşit Galip'in, 1 Ağustos 1933 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan demecine göre bu enstitüler şunlardır:

- Türk İnkılâbı Enstitüsü
- Milli İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü
- Türkiyat Enstitüsü
- Coğrafya Enstitüsü
- Morfoloji Enstitüsü
- Kimya Enstitüsü
- Elektro-Mekanik Enstitüsü
- İslam Tetkikleri Enstitüsü

Öğrenci azlığı nedeniyle İlahiyat Fakültesi ortadan kaldırılmış, onun yerine Edebiyat Fakültesi içinde "İslam Tetkikleri Enstitüsü" adıyla bir enstitü kurulmuştur.

• Talimatnameye göre üniversitenin yönetimi rektöre verilmişti. Rektör üniversitede Milli Eğitim Bakanı'nın temsilcisi olarak görev yapacaktı (m.3). Rektör Milli Eğitim Bakanı'nın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı'nın onayı ile (m.4), dekanlar ise o fakültenin ordinaryüs ya da profesörleri arasından rektörün önerisi üzerine Milli Eğitim Bakanı'nca atanacaktı (m.25). İstanbul Üniversitesi'nin bilimsel özerkliği korunmakla birlikte yönetsel özerkliği büyük ölçüde sınırlandırılmıştı. Daha önce değinilen 1919 ve 1924 düzenlemelerinde üniversite yöneticilerinin ve profesörlerin seçimle göreve gelmelerine karşılık, yeni düzenlemede görevlendirmelerin atamayla yapıldığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri, Darülfünun'un özerkliği kötüye kullanılmasına duyulan tepkidir. Daha önemli bir neden ise, üniversite reformu başarıya ulaşınca değin yetkilerin geçici bir dönem için merkezde toplanmasını sağlamaktır. Nitekim 1946 yılında üniversiteye özerkliği geri verilmiştir.

• Talimatnameye göre, üniversite öğretim kadrosu ordinaryüs, profesör ve doçentlerden oluşuyordu (m.37). Daha önce kullanılan müderris, medrese, darülfünun emini, medrese reisi gibi kavramlar yerlerini profesör, fakülte, rektör, dekan gibi günümüzde kullanılan kavramlara bırakmıştır. Ordinaryüs ya da profesör kadrolarında açık bulunduğu takdirde Fakülte Meclisi tarafından iki ya da üç aday gösterilmekte; rektör adaylar hakkındaki görüşünü Milli Eğitim Bakanlığı'na bildirmekte; Bakan da bunlardan birini tercih ederek atamaktadır. Bakan adaylardan hiçbirisini uygun bulmadığı takdirde yeni aday gösterilmesini isteyebilmektedir (m.38).

• Üniversite öğrenimi tıpta doktora ile diğer fakültelerde lisans ya da doktora ile sona eriyordu (m.35). İki lisans bir doktora eşit sayılıyordu (m.41).

• Üniversitede bilimsel olarak hiyerarşik bir denetim söz konusu idi. Her sömestr sonunda ordinaryüs ya da profesörler kendilerine bağlı doçentlerin yaptıkları çalışmaları dekanlık aracılığıyla rektöre rapor ediyorlardı. Rektör kendi görüşünü de ekleyerek raporları Milli Eğitim Bakanı'na sunuyordu (m.44).

• Öğretim kadrosunun kaynağı "asistanlık" olarak saptanmış (m.51), İnkılâp Tarihi zorunlu ders sayılmıştır (m.54). Üniversitenin hesap işlerinin Maliye Bakanlığı'na bağlı bir müdürlük eliyle yürütüleceği hükme bağlanmıştır (m.57).

1933 ve 1934 düzenlemelerinin gerçek anlamda bir üniversite reform hareketi olduğu konusunda görüş birliği vardır. Öğretim süreçleri ve prog-

ramlar, bilimsel çalışma ve araştırma faaliyetleri karışıklıktan kurtarılarak sıkı bir denetime sokulmuştur. Üniversiteyi köhneleşmiş düşüncelerden kurtarmak ve Atatürk devrimlerini benimseyen yeni kuşaklar yetiştirmek hedeflenmiştir (Kısakürek, 1976:18-19).

II. 1946 Yasası - Özerk Üniversite

Çok partili dizgeye geçişin yaşandığı yıllarda "üniversite" konusunun da yeniden ele alınması gerektiği konuşulmaya başlanmıştı. Toplumun değişen koşulları, üniversite ve fakültelerin artması yeni bir düzenlemeyi haklı kılan gerekçelerdi. Ülkenin siyasal koşullarından üniversitenin etkilenmemesi düşünülemezdi. 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, CHP Meclis Grup Başkanlığına "Dörtlü Takrir" olarak bilinen önergeyi sundular. Önerge, dünyada hızla esen demokrasi rüzgarlarına Türkiye'nin yabancı kalamayacağını belirtiyor ve o zaman tek parti konumunda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti içindeki herkesin görüş ve düşüncelerine açık olması gerektiğini vurguluyordu (Koçak, 1990: 137). Demokrasi ve siyasal liberalleşme isteklerinin yer aldığı bu önerenin Türkiye'nin çok partili siyasal dizgeye geçişinde önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Savaş sonunda faşizmin ağır bir yenilgiye uğraması ve Türkiye'nin Amerika'ya yanaşması, çok partili dizgeye geçiş sürecimizi hızlandırmıştır. Üniversitelere bilimsel ve yönetsel özerklik veren kanunun çıkarılması, CHP'nin o dönemde muhalefeti susturmaya yönelik yürüttüğü yumuşama politikasının sonuçlarından biridir (Timur, 1994: 53). Basın suçlarının bağışlanması, sınıf esasına göre dernekler kurulabileceğinin kabulü, bizzat İnönü'nün isteğiyle İnönü'nün "değişmez başkan" sıfatının kaldırılması, CHP'nin liberal uygulamalarından bazılarını teşkil etmektedir. Bütün bu gelişmelerin yüksek öğretim alanına, üniversite özerkliğinin kabul edilmesi biçiminde yansması kaçınılmazdı. Ancak üniversitenin özerkliğini kazanmasını, yalnızca ülkedeki siyasal gelişmelerle açıklamaya çalışmak eksik olur. 1940'lı yılların başından itibaren bu konuda çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Hükümet Ankara Üniversitesi'nin kuruluşuna yönelik çalışmalara başlamıştı. Hatta bu bağlamda yedi ülkenin üniversite yasaları incelenmiş ve çeşitli hukukçulardan görüş alınmıştı (Korkut, 1983:322).

İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel, 1939 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na sunduğu bir raporda, üniversitenin yönetsel özerkliğinin sağlanarak akçalı olanaklarının artırılmasını önermektedir. Raporda ayrıca öğretim üyelerinin özlük haklarının iyileştirilmesi ve tam gün çalışma sisteminin getirilmesi de öneriliyordu (Kısakürek, 1976: 20).

1946 Üniversiteler Kanunu tasarısının gerekçesinde, Cumhuriyetten önceki dönemde tam olarak Batı'dakine benzer bir üniversite modeli oluşturamamanın temelinde üniversite öğretim üyeliği mesleğinin bir yasa ile düzenlenmemesi olduğu ileri sürülmüştür. Gerekçeye göre, üniversite öğretim üyeliği mesleği için de, devlet memurları hakkında konulmuş olan genel hükümlerin dışında, yargıçlar, dış işleri memurları, ilk ve orta öğretim öğretmenleri için yapıldığı gibi ayrı bir yasal düzenleme yapılması gerekmektedir (Hırş, 1950: 817-818).

İstanbul Üniversitesi'nin ilk on yılında öğrenci sayısı üç kat artarken öğretim üyesi sayısının yalnızca % 17 oranında artması da üniversitelerde yenileşme ihtiyacını açıkça ortaya koyuyordu (Kısakürek, 1976: 20). 1946 yılına gelindiğinde üniversiteye özerkliğinin verilmesi gerektiği konusunda görüş birliği oluşmuştu. Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı, üniversite öğretim üyelerinden oluşan bir komisyona yasa tasarısı hazırlattı. Sıddık Sami Onar'ın başkanlık ettiği komisyonun hazırladığı yasa tasarısının adı "Üniversitelerin, Fakültelerin ve Bunlara Bağlı Diğer Kurumların Özerklikleri Üzerine Kanun Tasarısı" idi. 1946 yılının Şubat ayında tamamlanan bu tasarının bir bölümü aşağıya alınmıştır:

"Medeni dünyada üniversitelerin yönetim biçimleri için genel bir sistem olmamak ve değişik ülkelerin üniversitelerinin yönetimleri tarihi, milli, ekonomik hatta dini ve mezhebi nedenlerden dolayı farklı şekiller göstermekle birlikte aralarında büyük benzerlikler ve ortak temeller vardır. Bu ortak temellerden en önemlisi, üniversitelerin bilimsel, yönetsel ve akçalı özerklikleri olması; öğretim üyelerini ve organlarını seçmek yetkisine sahip bulunmasıdır. Üniversite ve fakültelerin diğer yönetim kurumlarına benzemeyen bir yapıda olmaları dolayısıyla yönetimlerinin ayrı bir görgü ve uzmanlığa ihtiyaç göstermesi; öğretim üyelerinin, işlerini en yakından tanıyan uzmanlardan bulunması; üniversite ve fakültelerin diğer yönetim teşkilatının dışında, özerklikleri ve tüzel kişilikleri olan ve Milli Eğitim Bakanı'na doğrudan doğruya bağlı bulunan ayrı bir yönetime ve ayrı bir bütçeye malik bulunmalarını gerektirmiştir. Böylece görev ve sorumluluk bütün üniversite öğretim üyeleri arasında yayılmış olacak ve türlü bilgi ve uzmanlığa dayanan bu işin ağır sorumluluğu Rektörlüğün ve Bakanlığın üzerinden kalkarak daha geniş ve kuvvetli bir temele dayandırılmış ve işlerde çabukluk ve uzmanlık sağlanmış olacaktır. Bütün dünyaca kabul edilmiş olan bu sistem, üniversite içindeki türlü işlerin ayrı bir bilgi ve uzmanlığı gerektirmesinin ve bu işlerin başında bulunanların işlerinin gerektirdiği şeyleri merkezden daha iyi yapabilecek bir durumda olmalarının sonucudur. Üniversiteler ancak kendilerini oluşturan bir çok üniteler

halinde ve her ünite kendi içinde kurulacak kurullar ve bunların seçtikleri başkanlar tarafından yönetilmek lazım gelir. Üniversite öğretim üyeleri için araştırma ve öğretim nasıl bir görev ise, kendi kurulunu kendisinin yönetmesi de aynı şekilde bir görevdir. Bütün medeni dünyanın kabul ettiği sistem budur ve üniversiteler ancak böyle bir yönetim şekliyle gelişmişlerdir" (Hirş, 1950: 769-785).

Bu tasarı daha sonra Talim ve Terbiye Dairesi'nce üzerinde bazı değişiklikler yapılarak "Üniversitelerle Bunlara Bağlı Fakülte ve Kurumların Özerklikleri ve Üniversite Öğretim Mesleği Üyeleri Kanun Tasarısı" (Hirş, 1950: 789-805) adı altında TBMM'ye sunulmuş ve 13 Haziran 1946 tarihinde "Üniversiteler Kanunu" adıyla yasalaştırılmıştır (R.G., 18.6.1946, S.6336).

a. 1946 Yasasının Yenilikleri

25 Mayıs 1946 tarihli Milli Eğitim Komisyonu Raporunda 1946 yasasının amacı "üniversite hocalarının yetişme, seçilme ve yükselme şartlarını belli esaslara bağlamak, bu suretle üniversite öğretim mesleğini kanun temeli üzerine kurmak ve böylece daha çabuk gelişmelerini sağlamak" biçiminde ifade edilmiştir. (Hirş, 1950: 838-842) 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı yasanın getirdiği yenilikler şöyle sıralanabilir:

- 1933 yasasıyla yönetsel özerkliği elinden alınan üniversiteye özerkliği ve tüzel kişiliği geri verilmiştir. Milli Eğitim Bakanının üniversitelerin başı olduğuna ilişkin hüküm korunmuş ise de 14. maddede "Üniversitelerce Milli Eğitim Bakanı'nın onayına sunulan kararlar en çok üç ay içinde onanır. Bu süre içinde onanmayan veyahut Üniversitelerarası Kurula gönderilmeyen kararlar onanmış sayılır" denilmesi hükümet denetiminin sembolik olduğunu göstermektedir. 27 Ekim 1960 tarih ve 115 sayılı yasayla söz konusu sembolik yetkiler bile Milli Eğitim Bakanı'nın elinden alınacak ve üniversiteler tam bir özerkliğe kavuşturulacaktır.

- 1946 yasasıyla tek üniversiteli sistemden çok üniversiteli sisteme geçilmiştir. 1933 yasası sadece İstanbul Üniversitesi'nin işleyişini düzenlemişti. Oysa 1946 yasası İstanbul Üniversitesi'yle birlikte İTÜ'yü ve aynı yasayla kurulan Ankara Üniversitesi'ni kapsamı içine almıştır.

- 1933 yasasında üniversitenin bile özerkliği yokken bu yasayla fakülte-lerin özerkliğe ve tüzel kişiliğe sahip kılınmaları önemli bir yeniliktir (m.1).

• 4936 sayılı yasa üniversitelerin görevlerini ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Bu görevler şunlardır:

- a) Öğrencilerini bilim anlayışı kuvvetli, sağlam düşünceli aydınlar ve yükseköğretime dayanan mesleklerle türlü bilim ve uzmanlık kolları için iyi hazırlanmış bilgi ve deney sahibi elemanlar, Türk devriminin ülkelerine bağlı ve milli karakter sahibi yurttaşlar olarak yetiştirmek,
- b) Memleketi ilgilendirenler başta olmak üzere bütün bilimsel ve teknik meseleleri çözmek için bilimleri genişletip derinleştirecek inceleme ve araştırmalar yapmak, bu çalışmalarda ilgili milli bilim ve araştırma kurumları ile yabancı veya uluslararası benzer kurumlarla işbirliği etmek,
- c) Memleketin türlü yönden ilerleme ve genişlemesini ilgilendiren bütün meseleleri hükümetle ve kurumlarla da elbirliği etmek suretiyle öğretim ve inceleme konusu yaparak sonuçlarını umumun faydalanmasına sunmak ve hükümetçe Milli Eğitim Bakanı vasıtasıyla istenecek incelemeleri yaparak düşüncelerini bildirmek,
- d) Araştırma ve incelemelerin sonuçlarını gösteren, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlayan her türlü yayınları yapmak; yardımcılara, doktora adaylarına ve öğrencilere yaptırmak,
- e) Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici bilim verilerini sözle ve yazı ile halka yaymak (m.3)."

• 1933 yasası, üniversitenin yönetiminde kişilere yetki veren bir sistemi öngörüyordu. Oysa 1946 yasasında yetkilerin kurullara kaydırıldığı görülür. Yasa her fakültede "Profesörler Kurulu" adıyla bir kurul oluşturulacağını belirtmiş ve kurulu önemli yetkilerle donatmıştır (m.6). Fakültelerde kürsü ve enstitülerin kurulması, kaldırılması ya da birleştirilmesi hakkındaki önerileri yapmaya profesörler kurulu yetkili kılınmıştır. Ayrıca fakültenin bütçe işleri, seçimler, özel kanun ve tüzüklerle fakülteye verilmiş olan ya da fakülte yönetim kurulunca gönderilen işler profesörler kurulunda görüşülüp karara bağlanacaktı. Fakülte Genel Kurulu'na da fakültelerin akademik çalışmalarını ilgilendiren hususlar hakkında karar verme yetkisi tanınması, programlar ve öğretim açısından dış denetim yerine iç denetime işlerlik kazandırılmak istendiğini göstermektedir (m.5).

• Üniversitelerarası Kurul, ilk kez 4936 sayılı yasayla oluşturuldu (m.13). Kurul, Milli Eğitim Bakanı'nın başkanlığında her üniversitenin rektör ve dekanlarıyla üniversitelerin birer temsilcisinden oluşuyordu. Kurulun

görevleri kanunda sayılmamıştır. Kurul kanun gereğince kendisine verilen işleri kesin karara bağlamakla yükümlü kılınmıştır. Doçentlik jürilerini saptama ve yabancı ülkelerden alınmış doçentlik unvanlarının denkliğini onama görevi bunlardandır.

- Yeni yasayla başlarında ordinaryüs profesörlerin bulunduğu kürsüler oluşturuldu (m.26).

- 1933 yasasında doçent olmak için lisans mezunu olmak yeterli sayılırken, 1946 yasası, doçent olabilmek için doktor unvanını ya da tıpta uzman yetkisini aldıktan sonra kendi bilim veya meslek kolu ile ilgili bir işte en az iki yıl eylemli olarak çalışmış olma koşulunu arıyordu.

- Asistanların yanında öğretim görevlileri, okutmanlar, uzmanlar ve tercümciler de üniversite öğretim yardımcılarında sayılmıştır (m.33).

- Üniversitenin disiplin işleri ayrıntılı olarak düzenlenmiş (m.45-51), üniversitelerin gelir kaynakları tek tek sayılmıştır (m.54).

b. Yeni Üniversiteler

DP iktidara geldikten sonra yeni üniversitelerin kurulması yönündeki girişimlerin hızlandığı görülmektedir. Yüksek öğretim çağındaki nüfusun artması ve siyasi düşünceler bunda önemli rol oynamıştır. Dönemin iktidarı bu üniversitelerin bölgesel ihtiyaçlara cevap vermek üzere kurulduğu gerekçesinin ardına sığınmıştır (Özbay, 1990: 119). Ancak bu dönemde açılan üniversitelerin hepsi de 1946 yasasına tabi olmayan, yöneticilerinin Milli Eğitim Bakanı'nca atandığı üniversitelerdir. Bu durum, DP'nin özerk üniversitelerden duyduğu rahatsızlık sonucu, kendi denetimi altında bulunan alması gereken kurumlar yaratma çabası olarak değerlendirilebilir (Tekeli, 1980: 101). Ayrıca, 1954'te Milli Eğitim Bakanı'na, senatonun teklifi üzerine öğretim üyelerini bakanlık emrine alma yetkisinin tanınması, özerkliğin zedelenmesi demektir (Tekeli, 1980: 102). Onar'a göre, "Bakanlar ve politikacılar cepelerindeki iki satırlık kanundan, ellerindeki kendi anladıkları manada siyasi kuvvetten söz ederek üniversite ve ilim özgürlüğünü, akademik kariyer mensuplarının fikir hürriyetlerini tehdit ediyorlardı; hatta profesörleri Bakanlık emrine alacak kanun değişiklikleri yapılarak bu teminat fiilen ihlal edildi ve profesörler derslerinden, ilmi nutuk ve beyanatlarından dolayı keyfi ve takdiri olarak Bakanlık emrine alınmaya başlandı. Üniversitelere ve öğretim üyelerine karşı yöneltilen bu tecavüz 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar devam etti" (Onar, 1966: 874).

Benzer bir durum da Akademiler konusunda yaşanmıştır. 1959 yılında 7334 sayılı yasayla İstanbul, Ankara, İzmir ve Eskişehir'de bulunan "Yüksek İktisat ve Ticaret Okulları", "İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri" (İTİA)'ne dönüştürülmüştür. 4936 sayılı yasanın adeta bir kopyası olan 7334 sayılı yasa, İTİA'yı "özerkliği ve tüzel kişiliği olan, katma bütçeli akademik kurumlar" olarak tanımlamıştır (Oğuz, 1983: 339). Her Akademinin bir başkanı, yönetim kurulu ve profesörler kurulu bulunuyordu. Akademilerarası eşgüdüm, başkanı Milli Eğitim Bakanı olan Akademilerarası Kurul'ca sağlanacaktı.(Tekeli, 1980: 101) Görüldüğü gibi, İTİA'lar yönetimi ve organları itibariyle 4936 sayılı yasaya bağlı fakültelere benzemektedir. Bu da hükümetin üniversitelere alışık kurumlar yarattığı yolundaki teze güç katmaktadır. 1977'de çıkarılan 2095 sayılı yasayla üniversiteler ile akademiler arasındaki işlevsel farklılıklar fiilen ortadan kalkmıştır. Ancak Danıştay, akademilerin çıkardığı yönetmelikleri sürekli olarak iptal etmiştir (Oğuz, 1983: 343). Akademilerde doçentlik ve profesörlük için gereken sürelerin üniversitelerdekinden kısa olması tartışma yaratmıştır. 1981'de akademilerin üniversitelere bağlanmasına dek bu tartışmalar bitmemiştir.

Okyar, bu dönemde yeni üniversitelerin açılışını şu nedenlere bağlamaktadır:

- Eski üniversitelerin tutumlarına tepki,
- Modernleşme eğilimleri, teknolojik gelişmeler, endüstri ve ticaretin gerektirdiği şartlar,
- Ülkenin geri kalmış bölgelerini ekonomik, sosyal ve kültürel yönden geliştirmek,
- Eski üniversitelerdeki öğretim elemanları ve öğrenci yığılmasını önleyerek, yükseköğretimi ülke yüzeyine dengeli olarak dağıtmak (Okyar, 1970: 53).

1. Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ)

Doğu Karadeniz bölgesinin insan gücü yönünden zengin olmasına karşın tarımsal topraklar bakımından fakir oluşu, bu bölgede teknik bir üniversite kurma fikrinin doğmasına yol açmıştır. Amaç, bölgenin ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmesini sağlamaktır. KTÜ, 20 Mayıs 1955 tarih ve 6594 sayılı yasayla kurulmuştur. Yasaya göre üniversiteyi oluşturan Temel Bilimler ve Mimarlık Fakültelerinde senatoyu seçecek olan profesörler kuruluna altı profesör bulununcaya kadar üniversitenin yönetimi Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir. Üniversite ancak 19 Eylül 1963 tarih ve 336 sayılı

yasayla akademik ve yönetsel örgütlenmesini tamamlayabilmiştir. 336 sayılı yasayla İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi ve İTÜ Mimarlık Fakültesinin KTÜ'ye yardımları sağlanmıştır (Okyar, 1970: 53). Üniversite 4 Temmuz 1977 tarihinde rektör seçimini yaparak özerk statüye geçmiştir (Korkut, 1983: 328).

2. Ege Üniversitesi

Yükseköğretime yönelik talebin giderek artması bölge üniversiteleri kurma düşüncesini hızlandırmıştır. Yetenekli gençlerin kendi ailelerinin yanında okuma isteği ve üniversite merkezlerinin uzaklığı büyük bir ticaret ve liman şehri olan İzmir'de Ege Üniversitesi'nin kurulmasını gerekli kılmıştır.

Ege Üniversitesi, 27 Mayıs 1955'te 6595 sayılı yasayla kurulmuştur. Üniversite 1955-1956 sezonunda Tıp ve Ziraat Fakülteleriyle öğretime başlamıştır. Üç yıl Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yönetilen Ege Üniversitesi 1958'de fakültelerindeki profesör sayısının profesör kurullarını oluşturmaya yetecek hale gelmesi üzerine 4936 sayılı yasanın kapsamı için alınarak özerkliğe ve tüzel kişiliğe kavuşturulmuştur (Korkut, 1983: 327).

3. Atatürk Üniversitesi

Doğu Anadolu'da bir üniversite kurulması düşüncesi daha Atatürk döneminde ortaya atılmıştı. Atatürk'ün 1 Kasım 1937'de TBMM'yi açış konuşmasındaki şu sözleri bunu doğrular mahiyettedir:

"Memleketi şimdilik üç kültür bölgesi halinde mütalaa ederek Batı bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlamış olan yenileşme programını daha radikal bir biçimde uygulayarak Cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak ve merkez bölgesi için Ankara Üniversitesi'ni kısa zamanda kurmak lazımdır. Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel yerinde her şubeden ilk okulları ve nihayet üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden faaliyete geçilmelidir" (Türk Devrim Tarihi Ens., 1946: 40).

Ancak Atatürk Üniversitesi'nin kuruluş çalışmalarına 25 Şubat 1953 tarih ve 6059 sayılı yasayla başlanabilmiştir (Kısakürek, 1976: 24). DP Hükümeti kurulacak üniversitenin diğer üniversitelerle aynı kalıpta olmamasını, araştırma ve yayılma hizmetleri yardımıyla Amerikan tarımının gelişmesine katkıda bulunan "Land Grant" tipi bir kuruluş olmasını istemiştir. Atatürk, Doğu bölgesinde kurulacak üniversitenin asıl amacının bölgenin kül-

türel gelişmesine katkıda bulunmak olduğunu belirtmesine karşın Atatürk Üniversitesi'nin kurulmasında ekonomik gelişmeye katkıda bulunma işlevinin ön plana çıktığı dikkati çekmektedir (Okyar, 1970: 50).

Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım sağlamak amacıyla 1954'te Nebraska Üniversitesi kardeş kurum olarak seçilmiş ve 10 yıllık bir anlaşma yapılmıştır. Üniversitenin yasal statüsünü belirlemek üzere Türk ve Amerikan uzmanlardan oluşan karma komisyonun üç yıllık çalışmaları sonucunda 31 Mayıs 1957 tarih ve 6990 sayılı yasayla Atatürk Üniversitesi kurulmuştur. (Kısakürek, 1976: 24) Yasayla bölgenin sorunlarını bilen fakat akademik çevreden olmayan kişilerden oluşan bir Danışma Kurulu oluşturulması öngörülmüştü. Ancak üniversite kurulduktan sonra böyle bir kurulun hayata geçirilemediği görülmektedir (Korkut, 1983: 325). Yasaya göre rektör ve dekanlar hükümet tarafından atanıyor ve geniş yetkilerle donatılıyordu.

Atatürk Üniversitesi 17 Kasım 1958'de Ziraat ve Fen Fakülteleri ile öğretime başlamıştır (Kısakürek, 1976: 25). Uzun süre Milli Eğitim Bakanlığı'nın yönetiminde kalan Atatürk Üniversitesi 1976 yılında özerkliğini elde edebilmiştir (Korkut, 1983: 326).

4. Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)

Okyar'a göre, Türkiye'de ekonomik ve sosyal alanda yaşanan değişimler, artan uluslararası ilişkiler, kentleşme ve sanayileşme sorunları, teoriden çok pratiğe yatkın iyi İngilizce bilen elemanların yetiştirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır (Okyar, 1950: 51). Konut ve kentleşme alanlarında yetişmiş elemana duyulan ihtiyaç, 1956'da Birleşmiş Milletler'in desteğiyle "Bölge Planlaması ve Mimarlık Okulu"nun açılmasını sağladı. Bu okul ODTÜ'nün çekirdeğini oluşturmuş, sonraki yıllarda mühendislik bilimleri ve sosyal bilimler alanında fakültelerin açılmasıyla Üniversite hızla büyümüştür. 4 Haziran 1959 tarih ve 7307 sayılı yasayla ODTÜ'nün statüsü belirlenmiştir. Yasada Üniversitenin kuruluş amaç ve işlevleri şöyle belirtilmektedir:

- Yetenekli Türk öğrencilerine ve kabul edilmeleri halinde diğer ülkelerin yetenekli öğrencilerine bilimsel, teknik ve mesleki alanlarda genellikle İngilizce dilinde ileri bir öğretim olanağı sağlamak,
- Ortadoğu ülkelerinin kaynaklarının geliştirilmesine, ekonomik sorunlarının çözümüne özellikle önem verilmek üzere uygulamalı araştırmalar yapmak,

- Gerçekleri aramak ve insanlığın bilgisini artırmaya yönelik temel araştırmalar yapmak (Üniversitelerarası Kurul Genel Sekr., 1973: 69).

Mimarlık, Mühendislik, Fen-Edebiyat ve İdari Bilimler Fakülteleriyle öğretime başlayan ODTÜ’de akademik yapının temeli kürsü değil bölümdü. Üniversitenin Anglo-Sakson modeline uygun olarak Mütevelli Heyet tarafından yönetilmesi öngörüldü. Mütevelli Heyet dokuz kişiden oluşuyordu ve üç yılda bir üyelerinin üçte biri (daha sonraki bir değişiklikle tamamı) yenileniyordu. Mütevelli Heyet, Milli Eğitim Bakanı’nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ve Cumhurbaşkanı’nın onayı ile atanıyordu. Rektör ve dekanlar Mütevelli Heyetçe atanmaktaydı. Amerika’da olduğu gibi ODTÜ’de de profesörler ve doçentler dışında bugünkü yardımcı doçentlere benzeyen yardımcı profesörler görev yapıyordu. Akademik personelin unvan ve ücret sistemini düzenleyen yönetmelikler Mütevelli Heyet tarafından çıkarılıyordu. Bütçesi Milli Eğitim Bakanlığı’nın bütçesi içinde idi. Üniversite, Muhasebe-i Umumiye, Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunları hükümlerine ve Sayıştay denetimine bağlı değildi. Üniversitenin kesin hesapları TBMM Karma Komisyonu’nda inceleniyor ve Mütevelli Heyetin ibra edilip edilmemesi ile sonuçlanıyordu (YÖK, 1991: 25).

ODTÜ’nün bu sistemi 1976’da Anayasa Mahkemesi’nin Mütevelli Heyetin akademik personelin özlük haklarıyla ilgili yetkilerini Anayasaya aykırı bularak iptal etmesinden sonra fiilen sona ermiştir (R.G., 16.8.1976, S.15679). Zaten bu tarihten beş yıl sonra 2547 sayılı yasayla ODTÜ de diğer üniversitelerin tabi olduğu sisteme dahil olmuştur.

III. 1960 - 1973 Arası Üniversite

Tek parti döneminde Türkiye’de siyasal iktidarın toplumsal tabanı, asker-sivil bürokrasi ile iktisaden egemen sınıfların yani burjuvazinin ortaklığına dayanıyordu (Timur, 1994: 18). İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı dönemde Türkiye’de uygulanan enflasyonist politikalar ve Varlık Vergisi gibi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi yasal düzenlemelerin yarattığı sonuçlar CHP iktidarının altındaki zemini kaydırmaya başlamıştı. DP, tek parti iktidarından desteğini çeken çeşitli kesimlerin ortak paydası olmuştu. İktisaden egemen güçlerle yönetici zümrenin işbirliği yaparak DP’ye arka çıkması DP’yi ondan önce kurulan "muvaazaa" partilerinden ayırır (Timur, 1994: 27). Bu farklılık, DP’nin 14 Mayıs 1950’de ezici bir çoğunlukla iktidarı ele geçirmesi biçiminde tezahür etmiştir. DP, yönetici zümreyle yoksul halk kitlelerini aynı hedef etrafında birleştirmeyi başarmıştır. Ancak DP uy-

guladığı politikalarla kısa zamanda yönetici zümrenin güvenini ve desteğini kaybetmiştir. DP'nin başarısını sağlayan burjuvazi-bürokrasi ortaklığındaki denge bürokrasinin aleyhine bozulunca 27 Mayıs'a giden süreç başlamıştır. DP, iktidarının son yıllarında özellikle üniversitelere, sendikalara ve basına yönelik büyük bir baskı ve sindirme kampanyası başlatmıştır. Bunlara CHP'nin etkin muhalefeti de eklenince 27 Mayıs 1960 askeri darbesi kaçınılmaz olmuştur. Ancak 27 Mayıs pek çok yönüyle ondan sonraki askeri darbelerden ayrılır. Dönem itibariyle özellikle Batı Avrupa'ya saran sosyal devletçi uygulamaların Türkiye'yi etkisine alması, 27 Mayıs'ı başarılı kılan en önemli etkenlerden biridir (Işıklı, 1994: 16). "Sosyal devlet" düşüncesi, demokrasi ve özgürlüklerin gelişmesini beraberinde getirmiştir. Bu nedenle olsa gerek, 27 Mayıs, -DP'yi dışarıda tutarsak- sivil demokratik kurumların hiç birini ortadan kaldırmamıştır. Üstelik kimi demokratik kurumların etkin katılımına olanak sağlamıştır. 27 Mayıs'tan sonra oluşturulan Temsilciler Meclisi, temsil niteliği itibariyle 12 Eylül'ün Danışma Meclisi'ne göre hayli öndedir. Danışma Meclisi'nin tümüyle generallerin tayiniyle oluşmasına karşılık, Temsilciler Meclisi'nin oluşumunda geniş halk kesimlerinin temsiline olabildiğince özen gösterilmiştir. DP dışındaki siyasi partilerin temsilcileri, baroların ve meslek odalarının temsilcileri, sendikaların temsilcileri ve üniversitelerin temsilcileri bunlar arasındadır. 27 Mayıs askeri darbesini, sonraki askeri darbelerden ayıran noktalardan biri de üniversitenin desteğini arkasına almış olmasıdır. Ancak darbeden bir-kaç ay sonra Milli Birlik Komitesi'nin çıkardığı 114 sayılı yasa, tarihe "147'ler" diye geçecek olan üniversiteden 147 öğretim üyesinin tasfiyesini öngörüyordu.

a. 114 ve 115 Sayılı Yasalar

27 Ekim 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi "üniversite öğretim üyelerinden bazılarının vazifelerinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksekokullara nakline dair" 114 sayılı yasayı çıkardı (R.G., 28.10.1960, S.10641). Yasanın birinci maddesi 147 öğretim üyesi ve yardımcısını görevlerinden uzaklaştırıyor ve beşinci maddesi de bu üniversite mensuplarını bir daha üniversite öğretim üyesi ve yardımcısı olmak hakkından yoksun bırakıyordu (Kaynar, 1963: 1). Bu tarihten iki ay önce, Türk Silahlı Kuvvetleri'nden atılan subaylara ucuz konut kredisi gibi çeşitli maddi olanaklar sağlandığı halde, 147'lerin bunlardan yoksun bırakılması haksızlık oluşturmuştur (Hatipoğlu, 1998a: 191). 147 öğretim üyesi ve yardımcısının üniversiteden çıkarılması büyük tepkilere neden olmuştur. Çoğu kendi bilim alanlarında uzman kişilerin öğretim üyeliğinden uzaklaştırılması önemli öl-

çüde öğretim üyesi açığı yaratmış ve üniversitenin öğretim ve araştırma etkinliklerini olumsuz yönde etkilemiştir (Kısakürek, 1976: 28-29). 114 sayılı yasanın yarattığı huzursuzluk ve tepkiler sonucu, bir buçuk yıl sonra 18 Nisan 1962 tarih ve 43 sayılı yasayla öğretim üyelerinin görevlerine dönmelerine olanak sağlanarak yapılan yanlışlıktan dönülmüştür (Hatipoğlu, 1998a: 191).

27 Ekim 1960'ta çıkarılan bir diğer yasa da 115 sayılı yasadır (R.G., 28.10.1960, S.10641). DP iktidarının 4936 sayılı yasanın getirdiği özgürlüğü fazla bularak üniversite özerkliğini tırpanlaması 115 sayılı yasaya zemin hazırlamıştır. Bunlardan bir tanesi, 1954 tarihli, 6435 sayılı "Teşkilat Emrine Alma Kanunu" ile Milli Eğitim Bakanı'na üniversite öğretim üyelerini bakanlık emrine alma yetkisinin tanınmış olmasıdır. Bu durumun 4936 sayılı yasanın getirdiği özerkliği geniş ölçüde zedelediği ortadadır. 6435 sayılı kanun, diğer memurların tayinlerindeki usule göre teşkilat emrine alınabileceklerini ifade ederken, üniversite öğretim üyelerinin tayinlerindeki usule bakılmaksızın teşkilat emrine alınmasını mümkün kılmaktaydı. Böylece üniversite mensupları diğer memurlardan ayrılarak güvencesiz duruma getirilmişti. S.B.F. Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun 1956-57 ders yılını açış konuşmasında, fakülteye mensup bir doçentin profesörlüğünün bir buçuk yıl önce Senato tarafından kabul edildiği halde hükümetçe onaylanmamış olduğunu belirtmesi ve öğrencilere yönelik "kötü ve zararlı olarak bildiği hareketlere fetva veren, nabza göre şerbet sunan sözde münevverler olmayınız" sözleri, bakanlık emrine alınmasına gerekçe yapılmıştır (Güneş: ?: 15). Ancak asıl nedenin Feyzioğlu'nun Forum dergisindeki yazıları olduğu bilinmektedir. Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması üzerine S.B.F. öğrencileri dekanlarına yapılan haksız muameleyi protesto ederek derslere girmemişler, olayı kınayan bir yazısından dolayı Doç. Muammer Aksoy polis tarafından sorguya çekilmiştir (Güneş, ?: 29). "Feyzioğlu Hadisesi" üzerine Doç. Aydın Yalçın, Doç. Muammer Aksoy, Doç. Münci Kapani ile asistanlar Şerif Mardin ve Coşkun Kırca üniversitedeki görevlerinden istifa etmişlerdir (Güneş, ?: 61-67). Olay yalnızca üniversite çevresinden değil, siyasilerden köşe yazarlarına kadar geniş bir kesimden tepki görmüştür. 115 sayılı yasa ile Milli Eğitim Bakanı'nın üniversiteler üzerindeki yetkileri tamamen kaldırılmıştır. 4936 sayılı yasanın 14. maddesinin yeni biçimi şöyledir:

"Üniversitelerin hükümetle teması, senatolarca ve Üniversitelerarası Kurulca verilecek kararların Milli Eğitim Bakanı'na bildirilmesiyle sağlanır. Bakanın bu kararları onama veya ret hususunda bir yetkisi yoktur. Ancak

uygun bulmadığı kararları yeniden incelenmek üzere senatoya veya Üniversitelerarası Kurula 15 gün içinde geri gönderebilir. Senato ve Üniversitelerarası Kurul bir ay içinde aynı konu üzerinde alacağı kararı Milli Eğitim Bakanı'na bildirir. Bu karar ilgililerin yetkili yargı mercilerine başvurmak hususundaki hakları saklı kalmak üzere kesindir."

Milli Eğitim Bakanı'nın Üniversitelerarası Kurulun başı olduğuna ilişkin hüküm kaldırılmıştır (m.13). Ayrıca üniversiteyi ilgilendiren yönetmelikler daha önce Milli Eğitim Bakanı'nın onayından sonra yürürlüğe girerken yeni düzenlemeyle Milli Eğitim Bakanı devreden çıkarılarak yönetmeliklerin yürürlüğe girmesi için senatonun onayı yeterli sayılmıştır (m.10).

115 sayılı yasa 4936 sayılı yasanın 38 maddesinde değişiklik yapmıştır. Üniversitenin görevlerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Üniversite öğretim üyeleri 4936 sayılı yasa da ordinaryüs profesörler, profesörler ve doçentler olarak belirtilmişken yeni değişiklik üniversite öğretim üyelerinin profesörler ve doçentlerden oluşacağını öngörmüştür. Ordinaryüs profesörlük kaldırılmıştır (m.15). Ancak önceden kazanılmış unvanlar saklı tutulmuştur (Ek m.1). Yeni değişiklikle doçent olmak için doktor unvanını ve tıpta uzman yetkisini aldıktan sonra kendi bilim ya da meslek kolu ile ilgili bir işte eylemli olarak çalışılması gereken en az süre iki yıldan dört yıla çıkarılmıştır (m.18). Üniversite öğretim üye ve yardımcılarının disiplin işlerinde önceden yalnızca senato yetkiliyken yeni değişiklikle bu yetkiye rektör ve dekan da ortak olmuştur (m.45).

b. 1961 Anayasası'nda Üniversite

27 Mayıs, 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında demokratik sivil kurumların etkin katılımına olanak sağlamıştır. Başta DP dışındaki siyasi partiler olmak üzere, meslek odaları, sendikalar ve üniversiteler gibi demokratik sivil gruplar, 1961 Anayasası'nın biçimlenmesinde söz sahibi olmuşlardır.

1961 Anayasası, özellikle Batı Avrupa'da "sosyal devlet" anlayışının güç kazandığı bir dönemde yapılmıştır. Sosyal devlet kavramının bir hukuk kavramı olarak ortaya çıkışı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllara rastlar. Kavram ilk kez 1949 tarihli Alman Anayasası'nın 20. ve 28. maddelerinde yer almıştır. Bununla birlikte sosyal devlet kavramı ani bir dönüşümün değil, uzunca süren bir sosyal gelişimin ürünüdür. 1929'da bütün dünyayı saran ekonomik buhranla birlikte 19. yüzyıla damgasını vurmuş olan liberal politikalar gözden düşmüştür. Ekonomik buhran, devletin her alanda, özellikle de ekonomi alanında daha etkin ve müdahaleci bir konum ka-

zanması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ekonomik bakımdan güçsüz kesimlerin korunması, sosyal güvenliğin kapsamının genişletilmesi, ücrette ve vergide adalet, toplu sözleşme ve grev gibi ekonomik ve sosyal hakların düzenlenmesinde devlete büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Ancak bizde sosyal devlet düşüncesi, Batı'daki gibi emekçi sınıfın zorlamasıyla değil de, üstten yani devlet eliyle oturtulmaya çalışılmıştır. Çünkü bizde Batı'daki gibi bir işçi sınıfı oluşmuş değildi. Ancak böyle de olsa 1961 Anayasası'na "sosyal devlet" ilkesinin girmesiyle demokrasi ve özgürlükler önemli ölçüde ivme kazanmış, 1960'lı yıllar "Türk demokrasisinin altın yılları" olarak tarihe geçmiştir.

Üniversiteler ilk kez 1961 Anayasası'yla anayasal statüye kavuşturulmuştur. Anayasanın 120. maddesi üniversite konusuna ayrılmıştır. Üniversitelerin bilimsel ve yönetsel özerkliğe sahip olduğu vurgulanmıştır. Üniversite özerkliğini güvence altına alma bakımından en yerinde hükümler koyan Anayasa, 1961 Anayasası olmuştur. Bundan sonraki Anayasalar, Anayasada 1971 değişikliği ve 1982 Anayasası, üniversite özerkliğini giderek daraltmışlar ve hatta yok etmişlerdir.

c. Dönemin Üniversiteleri

1960 - 1973 arasında iki üniversite kurulmuştur. Bunlardan biri Hacettepe Üniversitesi, diğeri de Boğaziçi Üniversitesi'dir. Bu üniversitelerle birlikte üniversite sayısı dokuza yükselmiştir.

1. Hacettepe Üniversitesi

1958'de Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne bağlı olarak kurulan Hacettepe Çocuk Sağlığı Enstitüsü, çeşitli aşamalardan geçerek önce Hacettepe Sağlık Bilimleri Yüksek Okulu, sonra da Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi'ne dönüşmüştür (Korkut, 1983: 329). Ankara Üniversitesi'ne bağlı ikinci tıp fakültesi olan Hacettepe Tıp Fakültesi, eski fakülteden farklı olarak pratik sorunlara dönük sosyal bir yöntem uyguladı. Bu amaçla programında sosyal bilimlere de yer verdi. Ancak aynı üniversite içinde iki tıp fakültesi bulunmasının oluşturduğu güçlükler 1967'de Hacettepe'nin Ankara Üniversitesi'nden ayrılmasına yol açmıştır (Okyar, 1970: 53). Hacettepe Üniversitesi 4 Temmuz 1967 tarih ve 892 sayılı yasayla kurulmuştur. Yasa bazı konularda 4936 sayılı yasaya göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin yasa öğretim kadrosu için tam gün çalışma sistemini öngörüyordu. Rektör tüm öğretim üyeleri yerine senato tarafından iki yıl yerine beş yıl için seçiliyor ve görev süresi sekiz yıla kadar uzatılabiliyordu. Ayrıca üni-

versiteye bazı akçalı kolaylıklar da tanınmıştır. ODTÜ’de olduğu gibi Hacettepe Üniversitesi’nde de akademik personelin özlük hakları diğer üniversitelere göre daha iyiydi. Bu da yakınmalara yol açıyordu.

Hacettepe Üniversitesi’nin en önemli özelliği Tıp Fakültesi’nin üniversitenin yönetiminde merkezi bir konumda bulunmasıydı. Tek tek fakültele-
rin özerklikleri yoktu; üniversitenin özerkliği vardı (Özbay, 1990: 121). An-
kara başta olmak üzere İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ege Üniversitesi,
yüksek öğretimde ikilik meydana getirdiği ve özerk bir üniversite içinde
özerk olmayan fakülteler bulunduğu iddiasıyla 892 sayılı yasanın iptali için
Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuşlardır. Ancak Hacettepe Üniversitesi da-
vayı kazanmıştır (Kısakürek, 1976: 30).

2. Boğaziçi Üniversitesi

1863 yılından beri Türkiye’de öğretim veren Robert Kolej, 9 Eylül 1971 tarih ve 1487 sayılı yasayla Boğaziçi Üniversitesi adını almıştır. Üniversite 1978 yılında 1750 sayılı yasaya bağlanana kadar Muhasebe-i Umumiye, Artırma - Eksiltme ve İhale Kanunları ile Sayıştay denetimine tabi olmuştur. Öğretim elemanlarının sözleşmeli olarak görevlendirildiği, akçalı iş-
lemleri büyük ölçüde ODTÜ’ye benzer biçimde düzenlenen bu üniversite-
nin rektörü, 1978 yılına kadar Milli Eğitim Bakanı tarafından atanmıştır. Boğaziçi Üniversitesi, ODTÜ’den sonra Türkiye’nin İngilizce eğitim yapan ikinci üniversitesi olmuştur (Korkut, 1983: 330).

d. Anayasada 1971 Değişikliği

Mayıs 1968’de Fransa’da patlak veren öğrenci olayları Türkiye’de de et-
kisini göstermiş, üniversiteler bilim yuvası olma özelliğini kaybetme tehli-
kesiyle karşı karşıya kalarak ideolojik kavgaların arenası durumuna dönü-
ştürülmek istenmiştir. Giderek şiddetini artıran öğrenci olayları 1961 Anaya-
sası’nın üniversitelere tanıdığı özerklik ve bilim özgürlüğünün üniversiteler
tarafından kötüye kullanıldığı biçiminde bir anlayış meydana getirmiştir. 12
Mart Muhtırası’nın siyasi koşulları Anayasanın bazı maddelerinin değiştiril-
mesi sonucunu doğurmuştur. Anayasanın üniversiteleri ilgilendiren 120.
maddesi de 20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı yasayla (R.G., 22.9.1971,
S.13964) değiştirilmiştir. Yeni düzenleme Bakanlar Kurulu’na gerektiğinde
üniversite yönetimine el koyma yetkisi tanımıştır. Üniversite binalarında ve
eklerinde suçların ve suçluların kovuşturulmasının özerkliğe zarar verme-
yeceği vurgulanarak özerkliğin sınırları daraltılmıştır. Öğrenim ve öğreti-
min kalkınma planı ilkelerine göre yürütüleceği ilk kez anayasal düzeyde

hükme bağlanmıştır. 120. maddenin ilk biçiminde üniversitelerin bilimsel ve yönetsel özerkliğe sahip oldukları belirtilmişken, 1971'de bilimsel ve yönetsel ayrımı kaldırılarak yalnızca özerklikten söz edilmiştir. Ayrıca 1961'de öğretim elemanlarına getirilen siyaset yapma serbestisinin 1971 değişikliğinde belirtilmemesi, öğretim elemanlarına siyaset yolunun kapatıldığını göstermektedir. 1971 değişikliği, 1961 Anayasası'nın özgürlükçü niteliğini önemli ölçüde geriletmiştir. Örneğin memurlar sendika hakkından yoksun kılınmıştır.

IV. 1750 Sayılı Yasa Dönemi

1961 Anayasası'nın üniversite konusunu düzenleyen 120. maddesinin 1971'de değişikliğe uğraması, Anayasanın değişik biçimi doğrultusunda yeni bir "Üniversite yasası" çıkarılmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla 1972'de Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan "Üniversiteler Kanunu Tasarısı" şu ilkelere dayanıyordu:

- Yükseköğretimin bütünlüğü ve ortaöğretimle ilgisinin kurulması,
- Yükseköğretimin toplum ihtiyaçlarına yönelmesi,
- Yükseköğretimde olanak ve fırsat eşitliği,
- Kaynakların etkin bir biçimde kullanılması,
- Yükseköğretimin planlanmasının örgütlenmesi,
- Öğretim ve öğrenim hürriyetlerinin güvenlik altında bulundurulması (Ataunal, 1993: 331-335).

Belirtilen ilkelerin ışığında hazırlanan 1750 sayılı Üniversiteler Yasası 20 Haziran 1973 tarihinde TBMM'den geçmiştir (R.G., 7.7.1973, S.14587).

a. 1750 Sayılı Yasanın Yenilikleri

• Yasanın 1. maddesinde yükseköğretimin bir bütün olduğu belirtilmiş, ancak yalnızca üniversitelerin bu yasaya tabi olacağı ifade edilmiştir.

• Yasanın 2. maddesinde üniversiteler, "fakülte, bölüm, kürsü, yüksekokul, okul, enstitü ve benzeri kuruluşlarla hizmet birimlerinden oluşan özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek bilim, araştırma, öğretim ve yayım birlikleri" biçiminde tanımlanmıştır.

• Üniversitelerin mevcut görevlerine, "çağdaş bilim ve teknoloji gerekleri ve Devlet Kalkınma Planının hedefleri doğrultusunda, kendi insangücü ve maddi kaynaklarını en rasyonel, etkili, verimli ve ekonomik şekilde kullanmak (m.3) görevi de eklenmiştir.

• Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ilk kez 1973 yasasıyla yükseköğretim yaşamımıza katılmıştır (m.4-5-6). Yasa, Yüksek Öğretim Kurulu'nu, "yükseköğretimin bütünlüğü anlayışı içinde çağdaş bilim ve teknolojinin gereklerine ve Devlet Kalkınma Planının temel ilke ve politikalarına uygun olarak yükseköğretim alanına yön vermek amacı ile gerekli inceleme, araştırma ve değerlendirmeleri yapmak, yükseköğretim kurumları arasında koordinasyonu sağlamak, uygulamaları izleyerek yetkili makam ve mercilere önerilerde bulunmakla görevli bir kurul" olarak tanımlamıştır.

• Üniversiteler üzerinde devletin gözetim ve denetimini sağlamak üzere Başbakanlığa bağlı "Üniversite Denetleme Kurulu" kurulmuştur (m.7-8).

• İlk kez 4936 sayılı yasada yer alan Üniversitelerarası Kurulun görev ve işlevleri belirginleştirilmiştir. Buna göre, "Üniversitelerarası Kurul, yükseköğretim planlaması içinde, üniversiteler arasında akademik yönden koordinasyonu sağlamak, üniversitelerin öğretim üyesi ihtiyacını karşılayacak tedbirleri almak, üniversitelerin tümünü ilgilendiren kanun tasarılarını, tüzük tasarılarını ve aynı nitelikteki yönetmelikleri hazırlamak ve bu kanunda belirtilen diğer işleri yapmakla görevli bir kuruluştur" (m.9).

• 4936 sayılı yasada fakültenin organları arasında sayılan "Genel Kurul" ve "Profesörler Kurulu" kaldırılarak yerine "Fakülte Kurulu" getirilmiştir. Akademik çalışmaları ilgilendiren hususlar hakkında karar vermeye "Fakülte Kurulu" yetkili kılınmıştır (m.14).

• Öğretim üyelerinin sözleşmeli olarak da görevlendirilebileceği hükme bağlanmıştır (m.18).

• Asistanlığa girişte "doktora" koşulu getirilmiştir (m.29/a).

• Asistanların ve öğrencilerin yönetime katılmaları sağlanmıştır (m.33-58).

• Tam gün çalışma esası getirilmiştir. Ancak resmi çalışma saatleri dışında serbest meslek icra etmek isteyen üniversite öğretim üyeleri aşağıda belirtilen bazı haklardan yoksun kılınmışlardır:

- Üniversite tazminatı ya da herhangi bir yan ödeme alamazlar.
- Bilgi ve görgülerini artırmak ve bilimsel araştırma yapmak üzere kontenjanla yurtdışındaki çalışmalara masrafları kendileri tarafından ödenmek üzere katılabilirler.
- Rektör, dekan, yüksekokul müdürü ve bölüm başkanı seçilemezler (m.38).

• Üniversitelere girişin, insangücü planlaması, üniversitelerin kapasitele-ri, öğrencilerin yetenekleri ve Yüksek Öğretim Kurulu'nun önerileri dikkate alınarak Üniversitelerarası Kurulca düzenlenmesi esası benimsenmiştir (m.52). Aynı madde üniversite öğrencisini, "türlü bilim ve uzmanlık kollarında bir meslek ve diploma sahibi olmak için üniversite kurumlarından birinde, öğretim ve sınav yönetmelikleri uyarınca kesin kayıt işlemini tamamlayarak veya kaydını yenileyerek öğrenim yapan kişi" olarak tanımlamıştır.

• Üniversite öğretimi, temel bilimler, lisans, yüksek lisans, uzmanlık ve doktora düzeylerine ayrılmıştır (m.53).

• Öğrenim süresi, her yükseköğretim kurumunun normal öğretim süresinin yarısı kadar fazla bir süre ile sınırlandırılmıştır (m.54).

• Ders kitapları ve teksirlerin basım işi, üniversite, fakülte ve yüksekokullara bırakılmıştır (m.57).

• 1971'de Anayasanın 120. maddesinde yapılan değişiklik doğrultusunda, Bakanlar Kurulu'na, gerektiğinde üniversitelerin yönetimine el koyma yetkisi tanınmıştır (m.69-70).

Ankara Üniversitesi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin açtığı dava üzerine Anayasa Mahkemesi, 11, 12, 13, 14 ve 25 Şubat 1975 günlü kararlarıyla 1750 sayılı yasanın bazı maddelerini Resmi Gazete'de yayımından bir yıl sonra yürürlüğe girmek üzere iptal etmiştir. (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.1973/37-38, K.1975/22-23, R.G.,3.12.1975, S.15431).

b. Dönemin Diğer Gelişmeleri

Bu dönemde 10 üniversite daha kurularak üniversite sayısı 19'a yükseltilmiştir. 1973 yılında 1785 sayılı yasayla Diyarbakır'da Dicle Üniversitesi, 1786 sayılı yasayla Adana'da Çukurova Üniversitesi, 1787 sayılı yasayla Eskişehir'de Anadolu Üniversitesi, 1788 sayılı yasayla Sivas'ta Cumhuriyet Üniversitesi kurulmuştur. 1975 yılında 1872 sayılı yasayla Malatya'da İnönü Üniversitesinin kurulması kararlaştırılmıştır. Aynı yıl 1873 sayılı yasa ile Elazığ'da Fırat, Samsun'da 19 Mayıs, Bursa'da Bursa ve Konya'da Selçuk Üniversiteleri kurulmuştur. Kayseri'de Erciyes Üniversitesi adıyla bir üniversite kurulması ise 1978'de gerçekleştirilmiştir. Yeni açılan bu üniversitelerle birlikte üniversiteler, "Büyükşehir Üniversiteleri - Büyükşehirdışı Üniversiteler", "Gelişmiş Üniversiteler - Gelişmekte Olan Üniversiteler"

biçiminde sınıflandırılmaya başlamışlardır. Yeni üniversitelerin yeteri kadar planlanmadan ve adeta "sosyal hizmet" kurumları gibi gelişmekte olan kentlere açılması, bu üniversitelerin bir türlü istenen düzeye ulaşamamalarına neden olmuştur (Keleş, 1971: 3-30). Üniversiteyi geliştirmeden ondan kentin gelişmesine katkıda bulunması beklenmiştir. Okyar'a göre, yalnızca yasa çıkarmak ve bina sağlamak, yeni bir üniversite kurulması için yeterli olmamaktadır. "Üniversite toplu bir öğrenme ve araştırma ruhunun ifadesidir" (Okyar, 1970: 54).

1970'li yılların sonlarında ülkedeki anarşik olayların iyice artması 1971'de olduğu gibi gözleri yine üniversitelere çevirmiştir. Günden güne artan şiddet olayları üniversitelere de sıçrayınca sorunun kaynağı olarak özerk üniversiteler görülmeye başlanmıştır. Oysa doğrudan doğruya Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan yükseköğretim kurumlarında şiddet eylemciliği üniversitelerden daha yaygındı (Tunçay, 1983: 682). Ancak tarih bir kez daha tekrarlanacak ve 12 Eylül yönetiminin düzeltim gündeminin baş köşesine "üniversite" oturacaktır.

27 Mayıs hareketi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da egemen olan sosyal devlet düşüncesine Türkiye'de kapı açtığı halde, 12 Eylül askeri darbesi, o dönemde tüm dünyada güç kazanan neo-liberal dalganın bizi esir almasına zemin hazırlamıştır. 1970'li yıllar, neo-liberal ya da yeni-muhafazakar akımın egemenliğini pekiştirmeye başladığı yıllardır. Bu dönem tüm dünyada ünlü "Philips" teorisinin geçerliliğini yitirerek işsizlik ve yüksek enflasyonun birarada yaşandığı, Keynesgil politikaların yerini Friedmancı ya da monetarist politikalara bıraktığı bir dönemdir. 19. yüzyıla egemen olan liberal teoriler yeniden canlandırılmıştır. Neo-liberal politikalar temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması sürecini de birlikte getirmiştir. Monetarizm özünde sosyal devlet düşmanlığını barındırmaktadır. Neo-liberal dalganın ülkemize yansımaları, "24 Ocak Kararları" olarak belirmiştir. "İstikrar önlemleri" adı altında dar gelirli kitleleri ezmeye yönelik girişimlerin demokratik ortamlarda uygulanamayacağı biçimindeki yaygın yanlış anlayış, demokrasiden vazgeçip askeri darbelere çanak tutmanın zeminini oluşturmuştur. Terör olayları ise, anti-demokratik hareketler için bahane ya da basamak olarak kullanılmıştır. 12 Eylül kısaca, demokrasi ile sosyal devlet arasındaki konsensüsün çökmesi olarak değerlendirilebilir (Işıklı, 1996: 83). Oysa sosyal hukuk devleti ancak demokratik olma niteliği ile birlikte işlerlik kazanır.

V. 2547 Sayılı Yasa ya da YÖK Dönemi

1981 yılında yükseköğretim alanındaki tablo şöyleydi:

- 1750 sayılı yasaya bağlı 19 üniversite,
- 1184 ve 1418 sayılı yasalara bağlı 13 Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi,
- 7334 sayılı yasaya bağlı 6 İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi,
- 1172 sayılı yasayla yönetilen 1 Devlet Güzel Sanatlar Akademisi,
- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı iki yıllık meslek yüksek okulları, üç yıllık eğitim enstitüleri ve dört yıllık spor akademisinden oluşan 108 yükseköğretim kurumu,
- Diğer bakanlıklara bağlı 19 meslek yüksek okulu (TÜSİAD, 1994: 156; Kaptan, 1986: 8).

1980-1981 eğitim-öğretim yılı itibariyle üniversitelerde 116.687, Akademilerde 58.521 ve yüksekokullarda 52.419 olmak üzere örgün öğretimde toplam 227.627 öğrenci bulunuyordu (Kaynak: DİE Verileri).

Yükseköğretim alanındaki bu dağınık tablo, dönemin yönetimi tarafından yükseköğretimi tek bir çatı altında toplamanın ve üniversitelerin özerkliklerini sorgulamanın gerekçesi yapılmıştır. Sonuç ise kaçınılmaz olarak, özerkliğin YÖK adı verilen bir kurumla yok edilmesi olmuştur.

a. 2547 Sayılı Yasanın Getirdiği Değişiklikler

4 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı yasanın (R.G., 6.11.1981, S.17506) getirdiği değişiklikler şöyle özetlenebilir:

• Bu yasa, Silahlı Kuvvetler ve Emniyet Teşkilatına bağlı olan eğitim kurumları dışındaki bütün yükseköğretim kurumlarını ve üst kuruluşları tek bir çatı altında toplamayı amaçlamıştır (m.2). Daha önce var olan üniversite-akademi -yüksekokul ayrımı ortadan kaldırılarak bütün yükseköğretim kurumları 2547 sayılı yasaya bağlanmıştır (m.3/c). Yasanın kuşkusuz en önemli yeniliği, ilk kez 1750 sayılı yasanın öngördüğü ancak 1975'te Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen YÖK'ün tekrar canlandırılmasıdır. Yasanın 6. maddesinde YÖK, "tüm yükseköğretimi düzenleyen ve yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine yön veren, bu kanunla kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip bir kuruluş" olarak tanımlanmıştır. YÖK, doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından seçilen yedi, Bakanlar Kurulunca seçilen yedi, Genelkurmay Başkanınca seçilen bir, Milli Eğitim Bakanlığınca seçilen iki ve Üniversitelerarası Ku-

rulca kurul üyesi olmayan profesörler arasından seçilen yedi kişi olmak üzere toplam 24 üyeden oluşmakta, üyelerin tamamı da Cumhurbaşkanının onayıyla göreve başlamaktadır (m.6/b). Yasa YÖK'ü çok geniş yetkilerle donatmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

"Yükseköğretim kurumlarının bu kanunda belirlenen amaç, hedef ve ilkeler doğrultusunda kurulması, geliştirilmesi, eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve yükseköğretim alanlarının ihtiyaç duyduğu öğretim elemanlarının yurtiçinde ve yurtdışında yetiştirilmesi için kısa ve uzun vadeli planlar hazırlamak, üniversitelere tahsis edilen kaynakların bu plan ve programlar çerçevesinde etkili bir biçimde kullanılmasını gözetim ve denetim altında bulundurmak (m.7/a),

Her yıl üniversitelerin verecekleri faaliyet raporlarını inceleyerek değerlendirmek; üstün başarı gösterenlerle yeterli görülmeyenleri tespit etmek ve gerekli önlemleri almak (m.7/g),

Rektörlerin disiplin işlemlerini kovuşturmak ve karara bağlamak, öğretim elemanlarından bu kanunda öngörülen görevleri yerine getirmekte yetersizliği görülenler ile bu kanunla belirlenen yükseköğretimin amaç, ana ilkeleri ve öngördüğü düzene aykırı harekette bulunanları rektörün önerisi üzerine veya doğrudan, normal usulüne göre yükseköğretim kurumları ile ilişkilerini kesmek veya denemek üzere başka bir yükseköğretim kurumuna atamak (m.7/l)"

• Yasanın en önemli yeniliklerinden birisi de, üniversite yönetim özerkliğinin ortadan kaldırılmasıdır. Daha önce fakültelerin bile özerkliği ve tüzel kişiliği varken yeni yasa özerklik konusunda oldukça cimri davranmıştır. Üniversitelerin "bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip" oldukları belirtilmiş (m.3/d), genel anlamda özerklik ise yalnızca YÖK'e layık görülmüştür (m.6/a). Ancak uygulamada özerkliği kurum olarak YÖK değil, YÖK başkanı kullanmaktadır. Üniversite özerkliğinin yok edilmesinin sonucu, daha önce seçimle göreve gelen bütün akademik yöneticilerin şimdi atamayla belirlenmesidir. Köy halkının muhtarını, kasaba halkının belediye başkanını özgürce seçebilme hakkı, üniversite mensuplarından esirgenmiştir. Rektör Cumhurbaşkanı tarafından, dekan YÖK tarafından, enstitü ve yüksekokul müdürleri ise rektör tarafından atanmaktadır. 1981'den önce kurulların kullandığı yetkiler, yeni yasayla tek kişilik organlara kaydırılmıştır. Böyle olunca, üniversite yöneticilerinin seçimle mi yoksa atamayla mı işbaşına geleceğinin fazla bir önemi kalmamıştır. Olması gereken, yetkilerin kurullara devredilmesi, kurulların seçtiği yöneticilerin ise yalnızca temsilci ve kurulların kararlarının uygulayıcısı konumunda bulunmasıdır.

• Yeni yasa yükseköğretimi planlama görevini YÖK'e vermiştir. Demokratik toplumlarda yükseköğretim planlamasının ilk amacı, eğitim hizmeti sunulurken herkese fırsat ve olanak eşitliği sağlamak, ikinci amacı ise, ülkenin gereksinme duyacağı insangücünü esas alarak eğitim-öğretimi buna göre yönlendirmek ve gerçekleştirmektir (Adem, 1988: 152). Türkiye'de yükseköğretim planlamasının geçmişine göz atmadan önce "planlama" kavramına kısaca değinmekte yarar vardır. Genel anlamda planlama, "belirli amaçlara ulaşmak için gelecekte uygulanacak bir dizi kararları hazırlamaktan oluşan bir süreçtir" (Adem, 1988: 152). Üniversiteyi de içine alan en geniş anlamda eğitim planlaması ise şöyle tanımlanabilir (Adem, 1972: 915): "Eğitim planlaması, açıkça tanımlanmış amaçlara uygun olarak bireyin mevcut yeteneklerini geliştirmek ve ülkenin toplumsal, kültürel ve ekonomik kalkınmasına yardım edecek eğitim olanağını tüm nüfusa sağlamak için kamuoyunun katılması ve desteği ile, kamu kesimi için olduğu kadar özel eğitim kesimi için de geçerli, toplumsal araştırma yöntem ve ilkelerinin ve eğitimsel tekniklerin eşgüdümlü uygulanmasını içeren sürekli, yönetsel, ekonomik ve mali bir süreçtir."

30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı yasayla DPT kurulmuş ve Türkiye 1963'te 1.Kalkınma Planı'yla planlı döneme girmiştir. 1961 Anayasası, ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmayı plana bağlamıştır. "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollardan gerçekleştirmek; bu amaçla milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir" (m.41). "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir" (m.129).

1961 Anayasası'nın 120. maddesinin 1971 tarih ve 1488 sayılı yasayla değişik maddesinde, öğrenim ve öğretimin hürriyet ve teminat içinde ve çağdaş bilim ve teknolojinin gereklerine ve kalkınma planı ilkelerine göre yürütülmesi benimsenmiştir. Ancak üniversitelerimiz kalkınma planlarının öngördüğü plan disiplinini bir türlü benimseyememiş ve kendilerini yenileyememişlerdir. Bunun nedenlerinden bazıları şöylece sıralanabilir:

- Üniversiteler yasaların kendilerine tanıdığı yetkiye dayanarak birbirlerinden bağımsız hareket etmiş, ortak bir planlama örgütü oluşturamamışlardır.
- Üniversitelerimizin geleneksel yapılarından ödün vermemeleri, bazı alanlarda günümüzün gereksinmelerini karşılayacak çağdaş yeni yükseköğretim kurumlarının açılmasını önlemiştir.
- Üniversite özerkliğinin değişik yorumlanması ve üniversite-hükümet

ilişkilerinin sağlıklı olmaması, üniversite yasalarını yeniden düzenleme çabalarını güçleştirmiştir.

- Yükseköğretime yönelik yoğun talebe bir ölçüde yanıt vermek amacıyla açılan yeni üniversiteler, yeterli öğretim üyesine sahip olmadıklarından dolayı bir türlü istenen düzeye gelememişlerdir. Oysa nicel ve nitel açıdan yeterli öğretim üyesi yetiştirilmesi, uzun dönemli planlamayı zorunlu kılmaktadır (Adem, 1972: 915-916).

1971'deki Anayasa değişikliği doğrultusunda çıkarılan 1973 tarihli 1739 ve 1750 sayılı yasalar yükseköğretimde planlı döneme geçişin yasal statüsünü belirlemişlerdir. 14 Haziran 1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda (R.G., 24.6.1973, S.14574) planlamayla ilgili olarak, "Yükseköğretimde, öğretim elemanlarından, tesislerden ve öğrencinin zamanından en verimli şekilde yararlanmayı mümkün kılacak ve çeşitli bölgelerdeki yükseköğretim kurumlarının dengeli şekilde gelişmesini sağlayacak tedbirler alınır; yükseköğretimin bütününe kapsayıcı ve ortaöğretimle ilgisini sağlayan bir planlama düzeni kurulur" (m.39) denilmiştir. 1750 sayılı yasanın öngördüğü YÖK, Devlet Kalkınma Planının temel ilke ve politikalarına uygun olarak kısa ve uzun vadeli planlar hazırlamakla sorumlu tutulmuştur. Ancak YÖK'ün görev ve yetkilerinin 1975'te Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi üzerine yükseköğretimi planlamakla görevli bir organ kalmamıştır. 1981 yılına kadar yükseköğretimde gelişme planları DPT tarafından yapılmış, 2547 sayılı yasayla birlikte yükseköğretimi planlama görevi yeniden YÖK'e verilmiştir. Yükseköğretim alanındaki plan ve programların YÖK tarafından yapılması öngörülmüştür (m.12/b). 2547 sayılı yasa planlamayla ilgili olarak YÖK'e;

"Yükseköğretim kurumlarının bu kanunda belirlenen amaç, hedef ve ilkeler doğrultusunda kurulması, geliştirilmesi, eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve yükseköğretim alanlarının ihtiyaç duyduğu öğretim elemanlarının yurtiçinde ve yurtdışında yetiştirilmesi için kısa ve uzun vadeli planlar hazırlamak, üniversitelere tahsis edilen kaynakların bu plan ve programlar çerçevesinde etkili bir biçimde kullanılmasını gözetim ve denetim altında bulundurmak (m.7/a),

"Devlet Kalkınma Planlarının ilke ve hedefleri doğrultusunda ve yükseköğretim planlaması çerçevesi içinde,

- yeni üniversite kurulmasına ve gerektiğinde birleştirilmesine ilişkin önerilerini veya görüşlerini Milli Eğitim Bakanlığına sunmak,
- bir üniversite içinde fakülte, enstitü ve yüksekokul açılması, birleştiril-

mesi veya kapatılması ile ilgili olarak ya doğrudan veya üniversitelerden gelecek önerilere dayalı kararlar almak ve gereği için Milli Eğitim Bakanlığına göndermek" (m.7/d)

görevlerini vermiştir. Bugüne kadar YÖK uzun dönemli bir ana plan hazırlamamıştır. Kalkınma planlarında belirlenen nitelikli insangücü gereksinimleri dikkate alınmadığı gibi, bugün üniversiteler diplomalı işsiz yetişen kurumlar durumuna düşürülmüştür (Adem, 1988: 162). Asıl görevi olan "merkezi planlama ve eşgüdüm" yerine "merkezi icra organı" olarak görev yapan YÖK, kurulduğundan bu yana yasa ile kendisine verilmiş olan yükseköğretim planlaması görevini yerine getirememiştir (Adem, 1988: 174).

• 2547 sayılı yasa, yükseköğretimin amacı (m.4), ilkeleri (m.5) ve yükseköğretim kurumlarının görevlerini (m.12) ayrıntılı olarak belirlemiştir. "Yardımcı doçentlik" aşaması oluşturularak yardımcı doçentler de öğretim üyelerinden sayılmıştır (m.23). Doçentlik ve profesör tezleri ile profesör olmak için gereken ikinci yabancı dil koşulu kaldırılmıştır (m.24-26). Asistanlık kaldırılarak yerine "araştırma görevliliği" getirilmiştir (m.33). Yükseköğretimin harca bağlı olduğu belirtilmiş (m.43), "ücretler" 1975'te Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildiği halde yeni yasada "harç ve ücretler", üniversitelerin gelir kaynaklarından sayılmıştır (m.55/c). "Öğrenci katkısını ödemeyenlerin kayıtları yapılmaz ve yenilenmez" denilmiştir (m.46). Bir diğer yenilik, eski yasada fakülteler tarafından yürütülen lisans üstü eğitim-öğretim ve araştırma görevinin yeni yasayla enstitülere bırakılmış olmasıdır (m.3/f).

b. Yasaya Uygun Anayasa

2547 sayılı yasanın çıkarılmasından bir yıl sonra 1982 Anayasası kabul edilmiştir. 1961 Anayasası'nın sosyal devlet anlayışının güç kazandığı bir tarihsel dönemin ürünü olmasına karşılık, 1982 Anayasası, 1970'li yıllarda güçlenen neo-liberal karşı devrim dalgasının ülkemizdeki yansımasıdır (Işıklı, 1996: 330). Neo-liberalizm, 19. yüzyıla özgü liberal politikalara yeniden canlılık kazandırılmasıdır. Neo-liberal politikalar, temel hak ve özgürlüklerin geriletilmesi sürecini birlikte getirmişlerdir. Bu politikalar, sosyal devlet önlemlerinin ve kamu otoritesinin müdahaleci rolünün terk edilmesi sonucunu doğurmuştur. Sosyal devlet ile demokrasi arasındaki konsensus kaybolmuş, "devleti küçültme" ve "özelleştirme" adı altında geniş halk kesimleri mağdur edilmiştir. 12 Eylül yalnızca siyasi partileri kapatmakla kalmamış, akademik, bilimsel ve sendikal yaşamı bir bütün halinde boğmuştur (Işıklı, 1994: 112). Böylece 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na

demokratik bir ruh veren geniş halk kesimlerinin katkısından yoksun olarak yapılmıştır. 1982 Anayasası, temel haklar bakımından bir "yasaklar bildirgesi" niteliğindedir (Işıklı, 1994: 88).

Anayasanın 130. ve 131. maddeleri üniversitelere ayrılmıştır. Nasıl 1950-1960 arası uygulamaları 1961 Anayasası'na özerkliğin girmesine neden olmuşsa, 1973 yarasındaki YÖK'ün 1975'te Anayasa Mahkemesi'nce iptali de 1982'de YÖK'ün Anayasaya girmesine neden olmuştur. Anayasada YÖK'e yer verilmesi, YÖK'ün bu kez Anayasa değişmeden Anayasa Mahkemesince iptal edilemeyeceği sonucunu doğurmaktadır. Üniversiteler bakımından iki Anayasa arasındaki en önemli fark, eski Anayasada, üniversitelerin kendi seçtikleri organları eliyle yönetileceği belirtilmişken, 1982 Anayasası'nda böyle bir hükmün yer almamış olmasıdır.

Kazanç amacına yönelik olmamak koşuluyla Devletin gözetim ve denetiminde vakıf üniversiteleri kurulabileceğinin Anayasada ifade edilmesi, bu doğrultuda yeni yasal düzenlemeler yapılmasını gerektirmiştir. 1983'te çıkarılan 2880 sayılı yasayla (R.G., 19.8.1983, S.18140) gerekli yasal altyapı hazırlanmıştır.

Vakıflarca kurulacak yükseköğretim kurumlarına kanunla üniversite adı verilebilmesi, yükseköğretim kurumunun en az iki fakülteden oluşması, fen ve edebiyat alanlarıyla ilgili eğitim programlarının bulunması ve eğitim-öğretim ve araştırma düzeyinin en az o ilde, yoksa en yakın ildeki Devlet üniversitesinin eğitim-öğretim ve araştırma düzeyinde olması koşullarına bağlanmıştır. Vakıflarca kurulmuş bir yükseköğretim kurumunun sayılan niteliklere sahip olup olmadığını belirten esaslar, Milli Eğitim Bakanlığının ve DPT'nin uygun görüşü alınarak YÖK tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenecektir (Ek m.2).

c. Dönemin Diğer Gelişmeleri ve Kısa Değerlendirmesi

Her siyasal değişiklikten sonra üniversiteden öğretim üyesi tasfiye etme geleneği bu kez de bozulmamış, 12 Eylül'den sonra 1402 sayılı sıkıyönetim yasasına dayanılarak pek çok öğretim elemanının görevine son verilmiştir. 1402 sayılı Sıkıyönetim yasasının değiştirilmesiyle Sıkıyönetim komutanlarına geniş yetkiler tanınmıştır. Bunlar istedikleri kamu görevlisini, işçisini ve öğrenciyi kurumundan uzaklaştırma yetkisiyle donatılmıştır. Bu yetkiyle yaşam boyu bir daha hiç bir kamu işine girememek üzere öğretim üye ve yardımcıları ve öğrenciler üniversiteden atılmışlardır. Kimi öğretim üyeleri de bu tasfiyeyi ve YÖK'ü protesto amacıyla istifa etmişlerdir (Hatipoğlu,

1998a: 304). 1960 tasfiyesinde "147'ler", üniversiteden atılanların sayısını gösterirken, 1981 tasfiyesinde "1402'likler" deyiimi, atılanların sayısını değil, atılmalarının dayanağını oluşturan yasanın numarasını ifade etmektedir. Ancak iki tasfiye arasındaki büyük farklılıklar yanında bu biçimsel farklılık çok basit kalır. 147'lerin tümüne hizmet sürelerine bakılmaksızın bir süre emekli aylığı bağlanmış ve pek çoğu kamu kuruluşlarında kendilerine uygun görevler alabilmişlerdir. 1402'likler ise, kamu görevi almaktan ve büyük çoğunluğu itibariyle emeklilik hakkından yoksun bırakılmışlardır (Işıklı, 1996: 89). 27 Mayıs'tan sonra 147 öğretim üyesinin tasfiye edildiği doğrudur ancak, 27 Mayıs'tan sonra sağlanan demokratik platform sayesinde üniversite öğretim üyelerinin 1961 Anayasası'nın biçimlenmesinde söz sahibi olmasına olanak tanınmıştır. Oysa 12 Eylül, bütün demokratik sivil hareketleri boğduğu gibi üniversiteleri de susturmuştur. Atatürkçülük iddiasıyla ortaya atılan 12 Eylül'cüler, Atatürk 1933 reformunda Alman bilim adamlarına kucak açarken, kendileri Türk bilim adamlarını üniversiteden uzaklaştırarak çelişkiye düşmüşlerdir. Ayrıca, kimi kaynaklarda 1402 sayılı yasaya göre atılan öğretim üyelerinin sayısı 95 olarak verilse de (Özen, 1989: 48-49), bundan ayrı olarak binlerce öğretim üyesi ve yardımcısının bizzat YÖK organlarıncas tasfiye edildiği bilinmektedir. (Işıklı, 1996: 90) Hatipoğlu, kesin bir sayı olmadığını ancak öğrencilerle ve istifacılarla birlikte toplam rakamın dört - beş bin dolayında olduğunu yazmıştır (Hatipoğlu, 1998a: 304). 1989'da Danıştay'ın içtihat kararıyla 1402'liklerin eski görevlerine dönmeleri sağlanmıştır. Bu sonucun alınmasında 1986'da üniversiteden atılan yedi öğretim üyesi tarafından kurulan Öğretim Üyeleri Derneği (ÖÜD) gibi sivil kuruluşların büyük etkisi olmuştur (Hatipoğlu, 1998b: 6).

22 Haziran 1982 tarihli "Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname" ile sekiz üniversite daha kurularak üniversite sayısı 27'ye yükseltilmiştir. Bu üniversiteler, Ankara'da Gazi Üniversitesi, İstanbul'da Yıldız Teknik, Marmara ve Mimar Sinan Üniversiteleri, İzmir'de Dokuz Eylül Üniversitesi, Edirne'de Trakya Üniversitesi, Antalya'da Akdeniz Üniversitesi ve Van'da Yüzüncü Yıl Üniversitesi'dir. Bunlardan Yüzüncü Yıl Üniversitesi dışındaki üniversiteler, anılan illerde daha önceden var olan fakülte ve yüksekokulların birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Böylece 1982'de Türk yükseköğretim düzeni, 27 üniversiteye bağlı 32 türde 183 fakülte, 25 türde 103 enstitü, 26 türde 127 yüksekokul ve dört konservatuardan oluşuyordu (Kaptan, 1986: 35).

Ülkemizin ilk vakıf üniversitesi olan Bilkent Üniversitesi, 1984 yılında

kurulmuştur. Ancak Bilkent Üniversitesi'nin yasal konumu, Anayasa Mahkemesi'nde açılan iki davanın sonucunda, Mahkeme'nin bu tür üniversitele rin de yasayla kurulmaları gerektiğine karar vermesi üzerine, 1992 yılında çıkarılan 3785 sayılı yasayla açıklığa kavuşmuştur.

ODTÜ'ye bağlı olarak öğretim veren Gaziantep'teki fakülte ve yüksekokulların oluşturduğu Gaziantep Üniversitesi'nin 1987'de kurulması ile üniversite sayısı 29'a yükselmiştir. 3 Temmuz 1992 'de çıkarılan 3837 sayılı yasayla 21 yeni üniversite ve iki Yüksek Teknoloji Enstitüsü açılmıştır. Şu anda ülkemizde 50 Devlet üniversitesi, iki Yüksek Teknoloji Enstitüsü ve dokuz vakıf üniversitesi öğretim vermektedir.

1933-1952 yılları arasında yaklaşık 20 yıl Türkiye'de öğretim üyeliği yapmış olan Ord. Prof. Dr. E. Hırş, 1981 yasasını Türkiye için bir şanssızlık olarak değerlendirmektedir. Ona göre 1946 düzenlemesiyle bilimsel ve yönetsel özerkliğini kazanan üniversiteye 1981 yasası ile büyük bir darbe vurulmuştur. Hırş'e göre, "bu yasa ile Avrupa'da yüzyıllar içinde gelişmiş bulunan üniversite idealinin tarihsel temelleri Türkiye'de tasfiye edilmiştir" (Hırş, 1984: 13).

2547 sayılı yasa, 1750 sayılı yasanın kabul ettiği, 4936 sayılı yasadan arta kalan demokratik düzenlemelerin tümünü adeta ayıklamış ve ortadan kaldırmıştır. Bunlardan biri de, öğretim yardımcıları ve öğrencilerin örgütlenme ve üniversite yönetimine katılma özgürlüğüdür. 1750 sayılı yasaya göre asistanlar, fakülte yönetim kuruluna bir temsilciyle katılabiliyorlardı. Asistan temsilcisi katıldığı toplantılarda oy hakkına sahipti. Öğrenci temsilcisi de öğrencilerle ilgili konularda fakülte kurulunda görüşlerini aktarabiliyordu. YÖK'ün ilk başkanı İ. Doğramacı bile, yeni yasanın bu konudaki yanlışlığını kabul etmektedir (TED, 1988: xxvi-xxvii).

Kongar'a göre 1981 yasası, yasa çıkararak toplumda "anomi"¹ yaratmanın en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır (Kongar, 1981: 166). Gerçekten de YÖK yasası, çıkarıldığından bu yana sürekli tartışma konusu olmuş ve kimi maddeleri dört-beş kez olmak üzere yarısından fazla maddesi değişikliğe uğramıştır.

YÖK'ü savunanlara göre, YÖK, denetim, planlama ve eşgüdüm organı olarak kurulmuştur. 1981'den önce yükseköğretimde yaşanan dağınıklık,

¹ Durkheim'e göre anomi, bir toplumda ya da bir grupta oluşan görelî kuralsızlık durumudur (Kongar, 1981: 166).

YÖK'ün kurulmasını gerekli kılmıştır. YÖK yanlılarına göre, üniversite yöneticilerinin seçimle göreve gelmelerinin özerkliğin gereğiymiş gibi yansıtılması doğru değildir. Bunlara göre önemli olan, yöneticilerin makamlara nasıl gelecekleri değil, hangi nitelikteki yöneticilerin hangi makamlara geleceğidir. Üniversite yönetimi ile ilgili kimi konularda son kararların hangi mercilerce alındığına dayanılarak geliştirilen "bağıl özerklik endeksi"ne göre, atamayla gelen rektörlerce yönetilen Birleşik Krallık (İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda) üniversitelerinin, rektörleri seçimle gelen ve kurullarında oylamayla alınan kararlarla yönetilen Federal Alman üniversitelerinden çok daha fazla özerkliğe sahip olduğu ileri sürülmektedir (YÖK, 1991: 59-60).

YÖK'ün karşısında olanlar ise ikiye ayrılmaktadır: YÖK gibi bir kuruma tümüyle karşı olanlar ve mevcut YÖK'e karşı olanlar. Birinci gruptakiler, üniversitelerin yalnızca topluma karşı sorumlu olduğunu, dolayısıyla adı ne olursa olsun, hiçbir kuruma hesap vermek zorunda olmadığını öne sürmektedirler. Bunlara göre üniversiteler, ancak böyle bir modelle gelişebilir. Buna karşılık, YÖK yanlıları, dünyanın hiçbir ülkesinde, hiçbir kuruma, herhangi bir denetleme ve hesap sorma mekanizması olmaksızın kaynak tahsis edilmediğini belirtmektedirler. İkinci gruptakiler ise, aslında YÖK gibi bir organın yararlı olabileceğini, ancak mevcut YÖK'ün bir "denetim ve planlama" organı olmaktan çok, bir "yönetim" organı olarak çalıştığını dile getirmektedirler. Oysa bir kurum hem yöneten hem de denetleyen olamaz. Bunlara göre, YÖK yalnızca asıl görevi olan denetim ve planlama işlevini yerine getirir, bir de seçim düşmanlığı bırakılarak her düzeyde "öz-yönetim" ilkesi yaşama geçirilirse pek bir sorun kalmayacaktır.

YÖK yasasının Türk üniversite tarihinde açık bir geriye gidişi ifade ettiğini belirtmek gerekir. Bunu, çıkarıldığından bu yana geçen dönemde yasanın sürekli tartışma konusu olmasından çıkarmak olanaklıdır. Yasa, onlarca yıllık gelenekleri yıkarak üniversiteleri içlerinde "bilim" değil yalnızca "öğretim" yapılan kurumlar haline getirmiştir.

VI. Özerklik ve Denetim Açısından Yasaların Karşılaştırılması

Dünya Üniversiteler Servisi (WUS) tarafından İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 40. yıldönümünde yayınlanan Lima Bildirgesi'nde özerklik, "yükseköğretim kurumlarının iç işleyişlerine, mali işlerine ve yönetimlerine ilişkin kararlar almada ve eğitim, araştırma ve diğer etkinlikleriyle ilgili politikalarını oluşturmada Devlet ve toplumun tüm diğer güçleri kar-

şısında bağımsız olmaları" biçiminde tanımlanmıştır. Bildirgeye göre asıl olan "akademik özgürlük"tür. Özerklik akademik özgürlüğü sağlamanın araçlarından biridir. Bildirgede akademik özgürlük, akademik çevre üyelerinin tek tek ya da toplu halde bilgiyi araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, yaratma, öğretme, anlatma ya da yazma yoluyla edinmelerinde, geliştirmelerinde ve iletmelerinde özgür olmaları biçiminde tanımlanmıştır (m.1/a). Aynı bildirgeye göre, "akademik özgürlükten gereği gibi yararlanmak, yükseköğretim kurumlarının üst düzeyde özerkliğe sahip olmasıyla olasıdır" (m.18). Bildirgede devamla, "Yükseköğretim kurumlarının özerkliği, ilgili akademik çevrenin tüm üyelerinin aktif katılımını içeren demokratik bir öz-yönetimle gerçekleşir. Yükseköğretim kurumlarının tüm akademik ve idari yönetim birimleri, akademik çevrenin tüm üyelerinin katılımını sağlayacak bir yöntemle seçilir" (m.19) denilmiştir (TED, 1992: 86-90). Ancak özerk olmak, denetim dışı olmak değildir. Hırş'e göre, özerklik amaç değil araçtır. Bilimin gelişmesi hususunda gerekli özgür ortamı yaratmak için, üniversite özerkliğinin anlamı büyüktür. Özerkliğin kötüye kullanılmasını önlemek için gerekli önlemleri almak devletin görevidir (Hırş, 1950: 187-188).

1933, 1946, 1973 ve 1981 yasaları özerklik açısından karşılaştırıldığında, en özerk yasanın 1946 yasası olduğu söylenebilir. Özellikle 1960-1973 yılları arasında üniversiteler özerklik yönüyle altın çağlarını yaşamışlardır.

a. Yönetmel Denetim

1933 düzenlemesinde yönetsel açıdan, hiyerarşik bir denetim söz konusudur. Milli Eğitim Bakanı, üniversitenin başıdır. Rektör, üniversitede Milli Eğitim Bakanının temsilcisi olup, üniversitenin genel yönetiminden sorumludur. Dekan da fakültenin yönetiminden sorumludur. Ordinaryüs, profesör ve doçentler üniversitedeki görevlerinde dekanlar aracılığıyla ya da doğrudan doğruya rektörün denetimine tabidirler (m.47).

1946 yasasında Milli Eğitim Bakanının kısmi bir denetimi vardır (m.14). Öğretim üyeleri tarafından seçilen rektör, bütün fakülteler üzerinde genel bir denetleme yetkisine sahiptir (m.12). Dekan da fakültenin genel yönetiminden sorumludur.

1973 yasasında, Bakanlar Kuruluna gerektiğinde üniversitenin yönetimine el koyma yetkisi tanınmıştır (m.70). Ayrıca Milli Eğitim Bakanı, senatoca alınan bir kararın yeniden incelenmesini, gerekçe gös-

tererek 15 gün içinde isteyebilir. Senato, bir ay içinde aynı konuda alacağı kesin kararı Bakanlığa bildirir (m.1).

1933'teki Milli Eğitim Bakanlığının yerini 1981'de YÖK almıştır. YÖK tüm yükseköğretimi düzenlemek ve yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine yön vermekle yetkili kılınmıştır. 1981 düzenlemesi, 1933'te olduğu gibi hiyerarşik bir yapılanma öngörmüştür.

b. Bilimsel Denetim

1933 düzenlemesi, bilimsel açıdan da hiyerarşik bir denetim öngörmüştür. Her sömestr sonunda ordinaryüs ya da profesörler kendilerine bağlı doçentlerin yaptıkları çalışmaları dekanlık aracılığıyla rektöre rapor ediyorlardı. Rektör kendi görüşünü de ekleyerek raporları Milli Eğitim Bakanı'na sunuyordu (m.44).

1946 yasasına göre, rektörün görevlerinden biri de, üniversiteye bağlı birimlerin öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerinin gereği gibi yürütülmesini denetlemektir. Öğretim üyelerinin bilimsel bakımdan denetlenmeleri, onların yayınları üzerinde olur. Her öğretim üyesi bilimsel araştırmalarının sonuçlarını, ders notlarını, bilim ve başvuru eserlerini, yurtiçinde ya da dışındaki bilimsel toplantılarda yaptığı bildirimleri, bağlı olduğu fakültenin yayınları arasında veya özel olarak yayınlamak ve bunların birer kopyasını dekanlığa ve rektörlüğe vermek zorundadır. Her öğretim üyesinin bilimsel yayınları için, ilgili fakülte dekanlığında ve rektörlükte özel birer arşiv tutulur (m.30).

1973 yasası da öğretim üyelerinin bilimsel açıdan denetiminin onların yayınları ve eğitim-öğretim faaliyetleri üzerinde yapılacağını bildirmiştir. Her kürsü ve bölümün bir yıl içinde yaptığı bilimsel çalışmalar, kürsü ve bölüm başkanlıklarınca en geç Nisan ayında Dekanlığa rapor edilir. Bu raporlar, Mayıs ayı içinde Fakülte kurullarınca incelenip, sonucu Dekan tarafından senatoya bildirilir. Senato, durumu yetersiz görülenler hakkında,

- kürsü ve bölüm başkanlığından uzaklaştırma,
- kısa süreli durdurma ya da

- uzun süreli durdurma cezalarından birisini verebilir. Bir öğretim elemanı hakkında fakültesince iki kez yetersizlik kararı alınmışsa, bu kimseye senatonun da üçte iki çoğunlukla karar vermesi durumunda görevinden çekilmiş sayılma cezası uygulanır. Her öğretim üyesi, bilimsel çalışmalarının birer örneğini, kürsü, bölüm, dekanlık ve rektörlüğe vermek zorundadır (m.41).

1981 yasasına göre de, öğretim elemanlarının bilimsel yönden denetlenmeleri, onların eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın, seminer, klinik ve uygulama faaliyetleri üzerinde olur. Yasa, bilimsel açıdan hiyerarşik bir denetim öngörmüştür. Bölüm başkanı, bölümün bir yıllık bilimsel faaliyetlerini, ertesi yılın çalışma planını belirten bir raporla birlikte dekanlığa sunar. Dekan kendi görüşünü de ekleyerek raporu rektörlüğe gönderir. Rektör, rapor ve görüşleri değerlendirerek gerekli önlemleri alır ve yetersizlikle ilgili kararlarını YÖK'e bildirir (m.42).

c. Mali Denetim

1933 düzenlemesi, üniversitenin hesap işlerinin, Maliye Bakanlığı'na bağlı bir müdürlük eliyle yürütüleceğini hükme bağlanmıştır (m.57).

1946, yasasına göre üniversitelerin bütçeleri, katma bütçelerin, 1973 ve 1981 yasalarına göre ise, genel ve katma bütçelerin bağlı bulunduğu esaslara uygun olarak hazırlanır, yürürlüğe konur ve denetlenir. Tüm yasalarda üniversitelerin ita amiri rektördür (1946: m.53, 1973: m.71, 1981: m.57).

Sonuç

Şimdiye dek çıkarılan üniversite yasaları genellikle olağanüstü dönemleri izleyen yıllarda yapılmışlardır. 1924'te darülfünuna tüzel kişilik tanıyan yasa, Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra çıkarılmıştır. 1933 reformu, Atatürk devrimleri çerçevesinde ele alınabilecek gecikmiş bir reformdur. 1946 yasasının çok partili siyasal dizgeye geçiş yıllarına denk delmesi, kesinlikle rastlantı değildir. 115 sayılı yasa, 27 Mayıs askeri darbesinden beş ay sonra çıkarılmıştır. 1973 yasası 12 Mart muhtırasının izlerini taşımaktadır. En son çıkarılan 2547 sayılı yasa da bilindiği gibi 12 Eylül'ün armağanıdır.

Bu yasaların ortak bir özelliği de tepki yasası oluşlarıdır. 1933 düzenlemesiyle 1919 yılında getirilen özerklik kaldırılmıştır. 1946 yasası özerkliği yeniden getirmiştir. 1960'ta DP'nin politikalarına tepki olarak özerkliğin sınırları iyice genişletilmiştir. 1973'te özerklikten geriye dönüş yaşanmıştır. 1973 yasasının öngördüğü YÖK, 1975'te Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildiği için 1981 yasasının getirdiği YÖK 1982 Anayasası'na konularak daha önceki YÖK'ün başına gelenler önlenmek istenmiştir.

Bir diğer ortak özellik, bazı yasa değişikliklerinden sonra kimi öğretim elemanlarının üniversiteden uzaklaştırılmasıdır. 1909'da İttihatçıların başlattığı tasfiye geleneği, 1933'teki üniversite reformuyla devam etmiştir.

1933'te üniversiteden 92 öğretim elemanının atıldığı bilinmektedir. Ancak 1933'te atılan öğretim elemanları maaşlarını almaya devam etmişlerdir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'nın isterse kendilerine geçici görevler verebileceği öngörülmüştür. 1960'ta çıkarılan 114 sayılı yasa, 147 öğretim üye ve yardımcısının üniversiteden tasfiyesini öngörmüş, bu öğretim elemanları "147'ler" diye tarihe geçmiştir. Üniversiteden öğretim üyesi tasfiyesinin en çarpıcı örneği, 1981'de 2547 sayılı yasanın çıkarılmasından sonra yaşanmıştır. 1402 sayılı sıkıyönetim yasasına dayanılarak 95 öğretim üyesinin görevine son verilmiştir. Ancak bizzat YÖK'ün isteğiyle binlerce öğretim elemanının üniversiteden uzaklaştırıldığı bilinmektedir. "1402'likler", "147'ler"den farklı olarak kamu kuruluşlarında çalışma hakkından yoksun bırakılmışlardır. 1960'ta atılan öğretim üyeleri bir buçuk yıl sonra üniversitelerine geri dönerken, 1981'de atılanlar açtıkları hukuk savaşını yaklaşık 8 yıl sonra kazanabilmişlerdir.

Yükseköğretimle ilgili yasalar giderek daha ayrıntılı hale gelmiş, daha ideolojik içerikli olmuş ve evrensel görüşlerden milliyetçi görüşlere doğru bir yönelim yaşanmıştır. Bu durum yasaların üniversitelerin görevlerini düzenleyen maddelerinde açıkça görülmektedir. Örneğin 1933 düzenlemesinde "milli kültürü genişletmeye ve yaymaya çalışmak", 1946 yasasında "öğrencilerini Türk devriminin ülkülerine bağlı ve milli karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirmek", 1973 yasasında "öğrencilerini milli tarih şuuruna sahip, vatanına, örf ve adetlerine bağlı, milliyetçi ve sağlam düşünceli aydınlar olarak yetiştirmek" üniversitelerin görevleri arasında sayılmıştır. 1981 yasasında ise, yükseköğretimin amaç ve ilkelerinden biri, "öğrencilerini Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan ve Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan ve milli kültürümüz ve örf ve adetlerimize bağlı yurttaşlar olarak yetiştirmek" biçiminde belirlenmiştir.

Yasalarda üniversitelerin işlevlerini etkileyebilecek hususlara birinci planda yer verilmediği görülmektedir. Oysa, üniversitelerin eğitim-öğretim standartlarının yükseltilmesi, öğrenci-öğretim üyesi ilişkisinin geliştirilmesi, klinik, laboratuvar ve seminer çalışmalarının daha etkin hale getirilmesi gibi konulara yasalarda ağırlık verilmesi gerekirdi. Ayrıca yasalarda üniversitelerin kitaplık sorunu ve bu sorunun çözümüyle ilgili herhangi bir düzenleme getirilmemiş olması önemli bir eksikliktir.

1933 ve 1981 yasaları kişilerin, 1946 ve 1973 yasaları ise, kurulların ön

plana çıktığı yasalar olmuştur. Bu durum, anılan yasalarda üniversitenin yönetim yapısı düzenlenirken, kurulların ve kişilerin ele alınış sıralamasında bile kendini göstermektedir. 1933 ve 1981 yasalarında atamayla belirlenen tek kişilik organlar yani rektör ve dekanlar, 1946 ve 1973 yasalarında ise üniversite senatoları ve fakülte kurulları daha etkin durumda olmuşlardır. Rektör ve dekanlar, atamayla belirlendikleri durumlarda, öğretim üyeleri tarafından seçildikleri durumlara göre, daha çok yetkiyi ellerinde tutmuşlardır. Özerk yasalar daha uzun ömürlü olmuş ve üniversite çevresince daha çok sahiplenilmiştir. Olması gereken, yetkilerin kurullarda toplanması ve rektörün, seçimle de gelse atamayla da belirlense, görevinin, üniversiteyi temsil etmek ve kurulların kararlarının uygulayıcısı olmaktan öteye geçmemesidir.

Kaynaklar

- ADEM, Mahmut (1988), "Yükseköğretimde Planlama ve Koordinasyon", **Yükseköğretimde Değişmeler**, TED Yay., Ankara.
- ADEM, Mahmut (1972), "Üniversitelerin Planlama ve Ekonomik Sorunları", **AÜSBFD**, C.XXVII, Doç. Dr. Cem Sar'a Armağan.
- AKŞİN, Sina (1996), **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yay., Ankara.
- ATAÜNAL Aydoğan (1993), **Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler**, Ankara.
- BİLSEL, Cemil (1943), **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, Kenan Matbaası, İstanbul.
- Türk Devrim Tarihi Enstitüsü (1946), **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**, C.1, No.6, M. E. Bas., Ankara.
- GÜNEŞ, Turan (Tarihsiz), **S.B.F. Hadisesi ve İlim Hürriyeti**, Yıldız Matbaası, Ankara.
- HATİPOĞLU, M.Tahir (1998a), **Türkiye Üniversite Tarihi (1845-1997)**, Selvi Yay., Ankara.
- HATİPOĞLU, M.Tahir (1998b), **Yaşanan Üniversite ve Sorunları**, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği Yay., 2. Baskı, Ankara.
- HİRŞ E. (1950), **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, C.1-2, A. Ü. Yay., No.23, İstanbul.
- HİRŞ, E. (1984), "Artık Üniversitede Bilim Özgürlüğünden Söz Edilemez", **Bilim ve Sanat Dergisi**, S.40.
- İŞIKLI, Alpaslan (1994), **İş Hukuku**, İmaj Yay., Yayın No: 16, Ankara.
- İŞIKLI, Alpaslan (1996), **Küreselleşme ve Demokratikleşme**, İkinci Baskı, Tüze Yay., Ankara.
- İNAN Nurkut (1988), "Üniversite ve Yüksek Öğretim Kavramı Açısından Türkiye'deki Gelişmeler", **Yüksek Öğretimde Değişmeler**, TED Yay., Ankara.
- KAPTAN, Saim (1986), **Türkiye'de Yükseköğretim Reformu ve İnsangücü Potansiyeli**, DPT Yay., No.2026, Ankara.
- KAYNAR, Reşat (1963), **Üniversiteye Darbe "147'ler Mücadelesi"**, İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen (1971), "Büyükşehir Dışı Üniversiteler", **Amme İdaresi Dergisi**, C.4, S.1.
- KISAKÜREK, Mehmet A. (1976), **Üniversitelerimizde Yenileşme "Programlar ve Öğretim Açısından"**, A. Ü. Eğitim Fak. Yay., No.54, Ankara.
- KOÇAK, Cemil (1990), "Siyasal Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi**, C.4, Cem Yay., İstanbul.

- KONGAR, Emre (1981), "Yeni Yükseköğretim Yasası ve Anomi", **Ekonomik Yaklaşım**, AİTİA Ekonomi Fak. Yay., Yıl 2, C.2, S.6.
- KORKUT, Hüseyin (1983), "Üniversiteler", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, M. E. Bas., İstanbul.
- OĞUZ, Orhan (1983), "Akademiler", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, M. E. Bas., İstanbul.
- OKYAR, Osman (1970), "Türkiye’de Yeni Üniversitelerin Kurulması", **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.2, S.2.
- ONAR, Sıddık Sami (1966), **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C.2, 3.Bası, İstanbul.
- ÖZBAY, Ferhunde (1990), "Üniversite Çevresi", **Yüksek Öğretimde Sorunlar ve Çözümler**, Cem Yay., İstanbul.
- ÖZEN, Haldun (1989), "Son Gelişmeler Işığında 1402’likler Sorunu", **Bilim ve Sanat Dergisi**, S.95.
- TEKELİ, İlhan (1980), **Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar**, Mimarlar Odası Yay., Ankara.
- TİMUR, Taner (1994), **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete (1983), "YÖK", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yay., İstanbul.
- TÜSİAD (1994), **Türkiye’de ve Dünya’da Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji**, İstanbul.
- Üniversitelerarası Kurul Genel Sekr. (1973), **Üniversiteler Kanunu ve Üniversite Personel Kanunu ile Üniversiteleri İlgilendiren Diğer Kanunlar, Tüzükler, Yönetmelikler**, Ankara.
- WIDMANN, Horst (1981), **Atatürk Üniversite Reformu** (Çev. Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt), İstanbul.
- YÖK (1991), **Üniversite Yönetim Sistemleri ve Özerklik Kavramı**, Ankara.
- TED (1988), **Yükseköğretimde Değişmeler**, TED Yay., Ankara.
- TED (1992), **Yükseköğretimde Nasıl Bir Yasa**, TED Yay., Ankara. **Düsturlar ve Resmi Gazeteler**